

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra Sociální pedagogiky

Výchova a socializace v romské rodině

Diplomová práce

Autor: Bc. Drbohlavová Nikol
Studijní program: N7507
Studijní obor: Sociální pedagogika, navazující magisterské studium
Vedoucí práce: Mgr. Gabriela Caltová Hepnarová

Hradec Králové

2017

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Nikol Drbohlavová**
Osobní číslo: **P13167**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Název tématu: **Výchova a socializace váromské rodině**
Zadávající katedra: **Katedra sociální pedagogiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem práce je rozebrat téma výchova a socializace v romské rodině. Práce se bude zabývat specifiky romské komunity, vymezení romské rodiny. Dále je třeba rozebrat vztahy v romské rodině, a to především specifika v počtu dětí, vztahy mezi rodiči a dětmi a mezi sourozenci. Práce bude také řešit výchovu a s ní související morální hodnoty a vzory dětí z romských rodin. V praktické části se chci zabývat rodičovských chování a výchově v romské rodině. Forma výzkumu v praktické části bude kvantitativní, především dotazník.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Seznam odborné literatury:

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Gabriela Caltová Hepnarová
Katedra sociální pedagogiky

Datum zadání diplomové práce:

20. prosince 2013

Termín odevzdání diplomové práce:

17. března 2017

Doc. PhDr. Pavel Vacek, Ph.D.
děkan

L.S.

Mgr. Iva Junová, Ph.D.
vedoucí katedry

dne

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala (pod vedením vedoucí diplomové práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu. Dále prohlašuji, že diplomová práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 1/2013.

V Hradci Králové dne 17.3.2017

.....

Anotace

DRBOHLAVOVÁ, Nikol. *Výchova a socializace v romské rodině*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2015. 71 s. Diplomová práce.

Cílem práce je rozebrat téma výchova a socializace v romské rodině. Práce se bude zabývat specifiky romské komunity, vymezení romské rodiny. Dále je třeba rozebrat vztahy v romské rodině, a to především specifika v počtu dětí, vztahy mezi rodiči a dětmi a mezi sourozenci. Práce bude také řešit výchovu a s ní související morální hodnoty a vzory dětí z romských rodin. V praktické části se chci zabývat rodičovskými chováními a výchově v romské rodině. Forma výzkumu v praktické části bude kvantitativní, především dotazník.

Klíčová slova: Rom, romská rodina, výchova, socializace.

Annotation

DRBOHLAVOVÁ, Nikol. Education and socialization in Roma family. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2015. 71 pp. Thesis.

The aim of this thesis is to discuss the topic of education and socialization in Roma family. The work will address the specifics of the Roma community and the definition of a Roma family. It is necessary to break down the relationships in the family, especially the specifics in the number of children, relationships between parents and children and between siblings. The work will also address education and related moral values and patterns of children from Roma families. In the practical part I deal with parental behavior and education in the family. Form of research in the practical part of my thesis is quantitative, especially questionnaire.

Keywords: Gipsy, gipsy family, education, socialization.

OBSAH

OBSAH.....	7
Úvod.....	8
1 Romové jako součást společnosti.....	9
1.1 Rom, Cikán.....	9
1.2 Historie Romů na našem území.....	12
1.3 Romové v kontextu České republiky.....	15
1.4 Romský jazyk.....	18
2 Romská rodina a výchova.....	19
2.1 Romská kultura.....	23
2.2 Rodina a její vliv na dítě.....	27
2.3 Tradiční versus moderní romská rodina.....	29
2.4 Výchova v romské rodině.....	31
3 Socializace.....	34
3.1 Socializace jako prostředek k získávání hodnot.....	36
3.2 Genderová socializace v romské rodině.....	37
3.3 Sociální role v romské rodině.....	39
3.4 Úloha sociálního pedagoga ve výchově a socializaci.....	42
4 Empirická část.....	44
4.1 Charakteristika a cíl výzkumného šetření.....	44
4.2 Charakteristika výzkumného vzorku.....	45
4.3 Použité metody sběru dat a způsob jejich vyhodnocení.....	46
4.4 Hypotézy.....	48
4.5 Vyhodnocení dotazníkového šetření.....	51
4.6 Shrnutí výsledků dotazníkového šetření.....	55
Závěr.....	56
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	57
Přílohy.....	62

Úvod

Ve své diplomové práci se zabývám problematikou romských rodin, výchovy a socializace v těchto rodinách. Částečně tím navazuji na svou bakalářskou práci, která se zabývala volným časem romských dětí a mládeže. Toto téma jsem si vybrala z několika důvodů. Na pozici sociální pracovnice farní charity ve Dvoře Králové nad Labem přicházím s touto cílovou skupinou denně do styku. Také jsem měla možnost účastnit se několik let po sobě organizace letních táborů pro děti ze sociálně znevýhodněného prostředí, které pořádá pionýrská skupina Za Vodou, již jsem členem, ve spolupráci s Občanským sdružením SOUŽITÍ – JAROMĚŘ. V těchto organizacích jsem oslovila klienty nízkoprahových zařízení pro děti a mládež a s jejich souhlasem jsem zde uskutečnila své výzkumné šetření.

Cílem této diplomové práce je zjistit, jak vychovávají romské rodiny své děti, jak se chovají romští rodiče ke svým dětem a jak toto chování utváří morální hodnoty jejich dětí.

Diplomová práce je rozdělena na dvě části. V první teoretické části, práce vymezuje základní pojmy jako: socializace, výchova, Rom, romská rodina a analýza vztahů v romské rodině. Dále je třeba rozebrat vztahy v romské rodině, a to především specifika v počtu dětí, vztahy mezi rodiči a dětmi a mezi sourozenci a rozdíly mezi tradiční a moderní romskou rodinou. Práce bude také řešit socializaci, výchovu, výchovné styly a morální hodnoty dětí z romských rodin. V této části jsou položeny teoretické základy pro průzkum, který navazuje v praktické části.

V praktické části se chci zabývat morálními hodnotami dětí a rodičovským chováním. Forma výzkumu v praktické části mé diplomové práce je kvantitativní, především dotazník.

Informace týkající se Romů a romské komunity jsem získávala především z děl těchto autorů: Bakalář Petr, Balvín Jaroslav, Davidová Eva, Gabal Ivan, Hübschmannová Milena, Jakoubek Marek a Říčan Pavel. Socializací a výchovou se zabývají především autoři Dřimal Filip, Giddens Anthony, Keller Jan a Možný Ivo.

1 Romové jako součást společnosti

Romské problematice se v dnešní době věnují nejen odborníci, ale i veřejnost a média. Česká společnost svůj vztah k Romům teprve hledá. Majoritní společnost se teprve učí chápat a zařazovat slovo Rom i k pozitivním vlastnostem člověka. Bude trvat ještě dlouho, než se vybudují vzájemné vztahy. Často můžeme slyšet o Romech ve spojitosti s diskriminací, ať už pozitivní, či negativní. Toto téma je velmi složité a mohlo by odvádět od tématu diplomové práce, proto se jím autorka blíže nezabývá, přestože si uvědomuje významnost a hloubku problematiky. Tato kapitola přibližuje témata týkající se Romů a jejich kultury. Romové, jako příslušníci romské komunity, jsou na našem území významně zastoupeni. Zároveň kontrast romské kultury a specifik majoritní kultury je jedním z aktuálních témat dnešní doby. Proto se první podkapitola zaměřuje na vymezení pojmů týkajících se této problematiky. Konkrétně tedy pojmu Rom.

1.1 Rom, Cikán

Nejznámější a v dřívější době pravděpodobně nejrozšířenější názor na původ Romů tvrdí, že pocházejí z Egypta, odkud se rozšířili do křesťanských zemí. V mnoha zemích byli pojmenováni podle svého domnělého egyptského původu - Gitanos (ve španělštině), Gitanes (ve francouzštině) či Gypsies (v angličtině) - ale ve skutečnosti jsou tato jména patrně odvozena od názvu oblasti Malý Egypt na Peloponésu nebo v oblasti Malé Asie. V jižní a východní Evropě získali jméno podle manichejské sekty kněžích Athiganoi - Atsiganos. Členové této sekty se mimo jiné zabývali věštěním a magií, podobně jako Romové, z toho důvodu vznikla další skupina pojmenování - Zingaro (italsky), Cingerus (latinsky), Tsigane (francouzsky), Zigeuner (německy), Asiganus (holandsky), Tigan (rumunsky), Cygan/Cigán (ve slovanských jazycích) i české označení Cikán.¹ Tato pojmenování pro Romy časem nabyly v mnoha jazycích přeneseného významu, který ztělesňoval buď ignorantský, anebo antagonistický postoj majoritní společnosti vůči etnické romské minoritě.

—

¹ ROMOVÉ V ČESKÉ REPUBLICE. *Historie Romů na území České republiky* [online].[cit. 7.2.2015]

Dnes již bezpečně víme, že pravlastí Romů je Indie, kde dosud žijí příbuzné skupiny obyvatel. Doposud působí výklad názvu Rom potíže. „*Je spojován etymologicky s hindským slovem Domba nebo Doma a s cerebrálním „d“, jež ještě dnes označuje nízké indické kasty, zabývající se převážně hudbou a žijící kočovným způsobem života. Původní kastovní název se zachoval u syrských Romů, kteří se nazývají Domové.*“²

Na území Evropy se pojem Rom vyskytuje až ve 20. století. Hübschmannová konkretizuje pojem Rom jako „*prastaré, původní autonymum, kterým Romové nazývali sami sebe už v Indii.*“³ Označení „cikán“ je apelativum, to je jméno, kterým byli Romové nazýváni ostatními, což v našem případě znamená Čechy. Na I. Mezinárodním kongrese Romů v Orpingtonu u Londýna v dubnu 1971 si mimo jiné romští zástupci vyžádali, aby původní etnické jméno Rom nahradilo apelativa Cikán, Gypsy a jiné. Označení Romové se do té doby používalo pouze uvnitř komunity.⁴ V oficiálních materiálech se pojem Rom začal důsledně užívat. Mezi neromské mluvčí a neoficiální texty však proniká pomaleji. Až v posledních desetiletích se označení Rom stalo platným a běžně používaným výrazem.

Koho si tedy pod pojmy Rom či dnes již pejorativní Cikán představit? Podle legislativy je totiž Romem pouze ten, kdo se ke svému romství hlásí. To je ovšem věc druhá. Prvotně je třeba popsat typické rysy Roma. Romové jsou citově spontánní, temperamentní a dokážou se radovat z života. Zároveň sami sebe vidí jako upřímné, věrné, družné a velice solidární ve vztahu k vlastní rodině a k lidem romského původu. Sami však cítí, že tyto vlastnosti u nich mizí a že se Romové stále více podobají gádžům (lidem neromského původu).⁵ Zmíníme-li fyzická specifika Romů, jsou to například - tmavá barva pleti, očních duhovek a vlasů. Další charakteristické znaky od Evropanů odlišného antropologického typu jsou: poměr trupu a končetin, rysy obličeje atd. Na základě výzkumů dospělé romské populace lze z antropologického hlediska charakterizovat Roma takto: „*V průměru je postava Romů nejčastěji podprostřední až střední, jen výjimečně nadstřední až vysoká, dobré*

—
² HOLOMEK, K. IN GABAL, I. *Etnické menšiny ve střední Evropě: Romská menšina v České republice*, s. 153 – 154.

³ HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Hin man ajsi čhaj, so... Romské hádanky*, s. 15.

⁴ BENÍŠEK, M. Ke kořenům slova ROM. Romano džaniben, sborník romistických studií, s. 9.

⁵ ŘÍČAN *S romy žít budeme- jde o to jak*. s. 83.

až silné tělesné stavby. Charakteristickým znakem mužů, a zejména pak žen romského etnika, je vyšší procento tuku, než by odpovídalo jejich hmotnosti. Podle hlavového indexu jsou jejich mozkovny v průměru mesocephální, méně často brachycephální a jsou zpravidla nízce až středně klenuté. Obličej mají úzké, stejně tak nosy. Profil nosu bývá rovný i orličí. Barva kůže je tmavá se žlutohnědým odstínem, oční duhovka bývá zbarvena tmavě hnědě. Vlasy jsou černé nebo tmavě hnědé, jsou husté, jemnější struktury, zpravidla zvlněné.⁶

Přitom je třeba brát v úvahu, že z antropologického hlediska současní Romové nepatří k jednolitému celku, naopak se rozdílly uvádějí jako poznávací znaky jednotlivých skupin.

Podle Jakoubka „*Nejpřekvapivější a nečekaná je pak skutečnost, že Romové z jednotlivých skupin (ať již vymezených subetnicitou či rituální nečistotou) chápou jako své partnery primárně příslušníky majoritní společnosti, nikoli Romy z ostatních skupin a i přes očividné a pro majoritní společnost základní a určující odlišnosti romské populace, Romů a majoritní společnosti, odmítají příslušníci jednotlivých romských skupin být zahrnováni do jedné společné množiny.*“⁷

Kromě vnějších znaků je všem skupinám Romů společný jejich původní jazyk. Romština však není zdaleka jednotným jazykem. Díky územním přesunům jednotlivých romských skupin existuje několik hlavních dialektů romského jazyka, ale i přesto se Romové z různých částí světa mohou spolu domluvit. V současnosti je jazyk nejen pojítkem, ale i dalším rozlišovacím znakem odlišných romských skupin.

Podle Jakoubka všechna tato specifika definují Roma jako nositele romské kultury, jejímž nositelem může přestat být, pokud bude dlouhodobě vystaven působení jiné kultury a odloučen od romské. Dále uvádí, že „*čím větší dané společenství je, tím se stává autonomnějším, kulturně sevřenějším a specifické mechanismy jeho kultury jsou méně kontaminovány vlivy „zvenčí“, zatímco skupiny malé podléhají kulturní asimilaci snáze.*“⁸

—

⁶ KUBÁTOVÁ, D. *Biologický vývoj a vzdělávání dětí romského etnika v Ústeckém kraji*, s. 13.

⁷ JAKOUBEK, M. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, s. 59.

⁸ JAKOUBEK, M. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, s. 13 - 14.

1.2 Historie Romů na našem území

Jančálková⁹ uvádí jako první zmínku o Romech na našem území kapitolu z kroniky tak řečeného Dalimila, která se nazývá „O kartasiech pohanských“ a datuje se kolem roku 1242. Více se můžeme dozvědět pouze z dobových kronik měst, kde existuje mnoho zmínek o putujících kejklířích, kteří baví bohaté pány. Jednotlivé skupiny Romů se rozptylovaly po Evropě nezávisle na sobě, každá svou cestou. Během 14. století začala putovat z místa na místo společenství lidí, které se od ostatních obyvatel lišilo tmavší pokožkou, oblečením, osobitým způsobem života, vlastním, zcela nesrozumitelným jazykem, temperamentem a neochotou podřízovat se tlaku většinového obyvatelstva.¹⁰ Pronásledování a vyhánění Romů začíná přibližně od 15. století. Tento postoj vůči Romům byl zapříčiněn událostí, kdy v roce 1427 byli exkomunikováni z církve z důvodu nedodržování křesťanských zásad. Protiromská represe se na našem území rozmáhá v první polovině šestnáctého století, kdy začíná nejen u nás doba pronásledování, vypovídání ze země, mučení, zabíjení i užívání Romů k nuceným pracím. Tento stav se stupňoval, až dokonce v roce 1697 vydal Leopold I. mandát, podle kterého byli Romové považováni za psance. Romského psance mohl kdokoliv beztrestně zabít jako škodnou zvěř.

První, kdo se snažil tomuto jednání bránit a začal uplatňovat asimilační politiku, byla Marie Terezie zákonem z roku 1761. *„Romové mají pracovat v zemědělství, oblékat se jako ostatní, plnit povinnosti nevolníků vůči vrchnosti a náboženské povinnosti vůči církvi a pod trestem 25 ran holí nemluvit romsky. Nesmějí si nechat ani svá „bezbožná“ cikánská jména. Jsou záměrně rozptylováni, tj. usazováni tak, aby v každé vesnici byla pokud možno jen jediná romská rodina.“*¹¹ Rodinám, které se proti tomuto řádu vzpouzely, byly odebrány děti a dávaly se na převýchovu do spolehlivějších rodin. Odtud však děti často utíkaly, aby hledaly svou pravou rodinu.

—
⁹JANČÁLKOVÁ, T. IN AGENTURA ROZVOJOVÉ A HUMANITNÍ POMOCI OLOMOUCKÉHO KRAJE. *Multi kulti - Menšiny v ČR*, s. 50

¹⁰ ROMOVÉ V ČESKÉ REPUBLICĚ. *Historie a původ Romů* [online].[cit. 14.2.2015]

¹¹ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*, s. 15

Asimilace se pro Romy stává jedinou možností jak se začlenit do majoritní společnosti, a proto se snaží získat trvalé bydliště na území Moravy a zakládají romské osady na okrajích měst. Během první republiky se tolerance vůči kočujícím Romům stále snižovala. Poté, co byl v roce 1927 vytvořen zákon o potulných cikánech, kočování bylo přímo zakázáno.

Další strašlivou ránou v historii Romů byl nacistický holocaust. Podle Frasera přežilo válku z 8000 českých Romů jen asi 600.¹² Přestože toto vyhlazování bylo vedeno Němci, svůj podíl na něm měli i Češi. Fedor Gál uvádí, že: „*Rasově a etnicky motivované vraždění lidí za druhé světové války by nebylo možné, kdyby říše – kamkoli vstoupila – nenašla tolik ochotných a mentálně připravených „spolupracovníků“.*“¹³ Všem Romům byla vystavena cikánská legitimace, kterou se museli prokazovat místo běžné občanské legitimace, aby byli všichni Romové označeni a izolováni od ostatního obyvatelstva. V prosinci 1942 byli po nařízení říšského vůdce Sovětského svazu Heindricha Himmlera deportováni všichni Romové i romští míšenci do koncentračního tábora v Osvětimi – Březince. Skupina českých Romů tam byla kompletně zlikvidována, a je tedy možné mluvit o genocidě. Ani poválečný vývoj nevedl ke změně nepřátelství vůči této skupině obyvatel. Dokonce i vládní návrh z roku 1946 počítal s vytvořením systému pracovních táborů pro romské obyvatelstvo. Systém pracovních táborů sestával z táborů diagnostických, rodinných (převýchovných) a kárných (pro ty rodiny, kterým nestačila převýchova v předchozích dvou typech táborů). Tento návrh byl naštěstí jako protiústavní zamítnut.¹⁴ Po druhé světové válce přicházeli na naše území Romové ze Slovenska, aby se usadili v převážně vysídleném pohraničí. Naprostá většina současných Romů má tudíž slovenské předky. Pohraničí, kam Romové zpočátku hlavně přicházeli, však k jejich spořádanému začlenění příliš nepomohlo. Romové se sice stávají rovnoprávními členy společnosti. Státem řízená asimilace má však za následek ztrátu všech rozdílů. Jejich specifika začínají být potlačována, přestávají mluvit romsky a zanikají rodové komunity. V tomto období dochází k největší morální devastaci Romů. Komunistická koncepce řešení romské otázky totiž spočívala v dlouhodobém národnostním útlaku.

—

¹² FRASER, A. *The Gypsies*, s. 267.

¹³ GÁL, F. *O jinakosti*, s. 18

¹⁴ HAIŠMAN, T. *Romové v Československu v letech 1945 – 1967 – Vývoj institucionálního zájmu a jeho dopady*. In *Romové v České republice*, s. 144.

„Upíralo se jim právo na svébytnost kultury a životního stylu, na druhé straně měli zaručeno (někdy arcit' jen na papíře) slušné bydlení a stálé zaměstnání. Stejně jako gádžové měli minimální prostor pro iniciativu, vždy tu byl někdo, kdo stanovil, co se má a co se nemá. Jejich mzdy za nekvalifikovanou práci byly přitom (což se samozřejmě netýkalo jen Romů) většinou vyšší než platy lékařů a učitelů. Jejich dětem režim poskytoval školní vzdělání, podle potřeby energicky nutil rodiče, aby zajistili pravidelnou školní docházku.“¹⁵ Ani tento přístup nebyl právě úspěšný. I přes to, že se podporovalo co nejdřívejší zařazení dětí do pracovního procesu, vzniklo na počátku padesátých let několik zajímavých pokusů o speciální výchovný a vzdělávací program určený pro Romy. Bylo založeno letní převýchovné a doučovací středisko a po viditelných úspěších i internátní škola pro romské děti. Z iniciativy národních výborů vzniklo na počátku padesátých let několik středisek pro výchovu romských dětí, především ve formě letních táborových škol. Dále vznikaly vyrovnávací třídy pro romské děti po obvodech měst, kde jich bylo nejvíce. Boj proti negramotnosti byl rozšířen i na dospělé romské obyvatelstvo, formou večerních škol a kurzů. Jeho výsledky však nebyly tak znatelné. Ve druhé polovině padesátých let se romská situace změnila. Komunistický režim se upevnil a politická strana započala tvrdý asimilační tlak. „Koncem šedesátých let bylo zjevné, že politika bezvýhradné asimilace se mívá účinkem a v atmosféře všeobecného politického uvolňování se postupně vytvářela půda pro emancipaci romského hnutí a nové pojetí státní politiky. Vznikla první – a jediná – romská organizace za celé období komunistického režimu, Svaz Cikánů – Romů.“¹⁶ Politika asimilace byla definitivně odmítnuta a později nahrazena koncepcí společenské integrace. K vyrovnání s majoritou mělo tentokrát dojít formou materiálních a sociálních výhod. Tento způsob vždy samostatné a nezávislé Romy naprosto paralyzoval. Zvykli si na způsob, jakým se jim dostává sociální ochrany, hmotných statků, garance zaměstnání apod. Nebyli vedeni k tomu, že jde o sociální ochranu, která je postavena na solidaritě a na vlastní participaci. Minulý režim nebyl postaven na osobní odpovědnosti. Neuměl jasně říci, že odpovědnost za vlastní život má především každý sám.¹⁷

—

¹⁵ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*, s. 26.

¹⁶ PAVELČÍKOVÁ, N. *Romové v českých zemích v letech 1945 – 1989*, s. 135.

¹⁷ VÍŠEK, P. *Program integrace – řešení problematiky romských obyvatel v období 1970 až 1989*. IN *Romové v České republice*, s. 210.

Po sametové revoluci se situace zlepšila. Romové se dostávali do politiky, zakládali své organizace a začínala vznikat i romská média. Ani v současné době však nemůžeme říct, že by pronásledování Romů zcela vymizelo. Je tu stále sílicí rasová nesnášenlivost, se kterou se Romové setkávají na každém kroku, a proto v jejich postoji k majoritní společnosti převažují spíše pocity nedůvěry a křivdy.

1.3 Romové v kontextu České republiky

Obyvatelstvo České republiky je složeno z několika národností. Majoritu tvoří národnost česká (cca 6,7 mil.). To svědčí o vysoké národností homogenosti, oproti jiným evropským státům. Během posledního sčítání lidu se další obyvatelé přihlásili k národnosti moravské (0,5 mil.), slovenské (0,14 mil.), slezské (0,012 mil.), polské (0,04 mil.), německé (0,018 mil.), ukrajinské (0,05 mil.), vietnamské (0,03 mil.) a právě k romské (0,005 mil.)¹⁸.

Oproti předchozím rokům můžeme sledovat výrazný pokles počtu obyvatel hlásících se k romské národnosti. K romské národnosti se během sčítání lidu, domů a bytů v nepovinné položce přihlásilo pouze zmiňovaných 5 tisíc obyvatel. V kombinaci s českou či moravskou národností se přihlásilo k romskému původu dohromady 13 tisíc obyvatel.¹⁹ Podle vládních statistik z roku 2006 žije ale v Česku 150 000 až 300 000 Romů.

Proč k tomuto jevu dochází, je obtížnější otázka a vysvětlení může být vícero. Romští obyvatelé se mohou obávat reakce neromských obyvatel ČR. Podstatné to může být u vysokoškolsky vzdělaných Romů. Křehké a málo početné romské elity tvořené těmi, kteří zvládli mobilitu směrem k vyšším, kvalifikovaným, nemanuálním a profesním pozicím, se snaží o maximální odpoutání od svého původu a etnického prostředí. V dnešní situaci proto platí, že tyto úzké romské elity se snaží z romské komunity spíše uniknout a asimilovat se, než ji zpětně ovlivňovat a „vtahovat“ do mobilitních procesů uvnitř české společnosti, a tím napomáhat její kolektivní integraci a vstupu do vyšších socioprofesionálních pozic. Chování elit naznačuje, že

¹⁸ Sčítání lidí, domů a bytů 2011: Obyvatelstvo podle věku, národnosti a pohlaví. *Český statistický úřad: Veřejná databáze* [online]. [cit. 12.2.2015].

¹⁹ Sčítání lidí, domů a bytů 2011: Obyvatelstvo podle věku, národnosti a pohlaví. *Český statistický úřad: Veřejná databáze* [online]. [cit. 12.2.2015].

vzestupný mezigenerační posun dětí nebo životní kariéra jednotlivce jsou nadále v romské komunitě vnímány jako vzepření se kolektivnímu společenskému „osudu“ a etnické determinaci romské komunity, než jako sebevědomý krok ve prospěch komunity, zlepšování jejího postavení a perspektiv integrace.²⁰ Někteří nechtějí být spojování s romským etnikem kvůli předsudkům, nebo jsou to osoby poskytujících služby, které jsou závislé na mínění společnosti, a spojení s romským etnikem by jim uškodilo. Souvislost může samozřejmě být také historická. Během druhé světové války byla převážná část evropské romské populace vyhlazena v nacistických koncentračních táborech. Dalším důvodem může být jednoduše to, že je položka národnosti nepovinná, tudíž ji mnoho lidí automaticky nevyplňuje.

Tabulka 1: tabulka 1: Obyvatelstvo podle národností a krajů - sčítání lidu 2011 – výňatek⁹

	Obyvatelstvo celkem	Z toho národnost romská
ČR celkem k 26. 3. 2011	10 436 560	5 135
Hlavní město Praha	1 268 796	368
Středočeský kraj	1 289 211	388
Jihočeský kraj	628 336	269
Plzeňský kraj	570 401	216
Karlovarský kraj	295 595	213
Ústecký kraj	808 961	1 247
Liberecký kraj	432 439	295
Královéhradecký kraj	547 916	337
Pardubický kraj	511 627	175
Kraj Vysočina	505 565	131
Jihomoravský kraj	1 163 508	309
Olomoucký kraj	628 427	363
Zlínský kraj	579 944	133
Moravskoslezský kraj	1 205 834	691

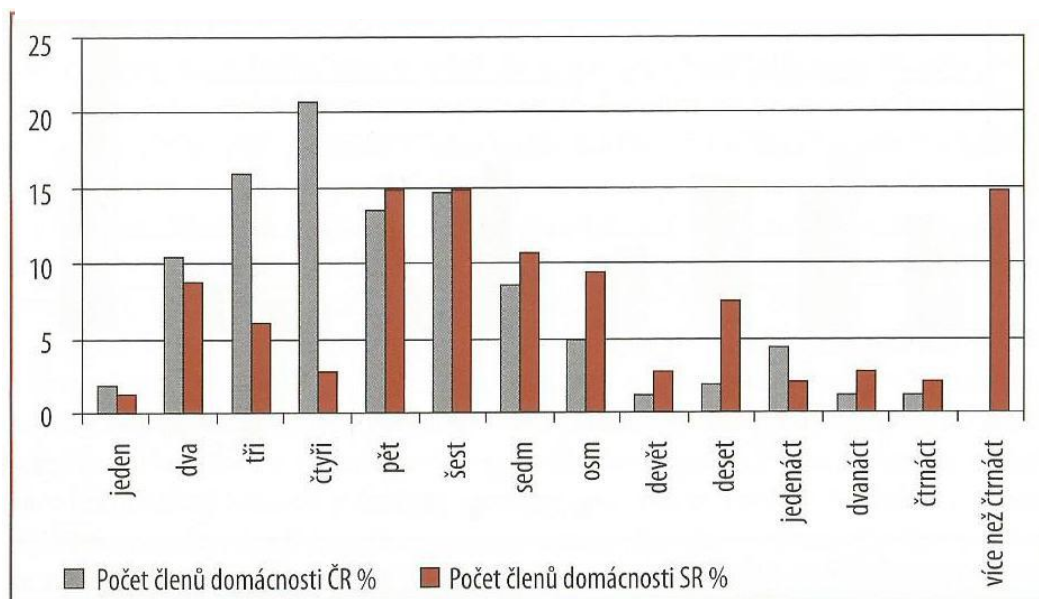
—
²⁰ GABAL, I. A kol. *Etnické menšiny ve střední Evropě: Romská menšina v České republice*, s. 157.

Stále ne zcela uzavřená je také otázka, jak nazývat Romy a romská společenství celkově. Názvy „romská národnostní menšina“, „romská minorita“ jsou vyjádřením vztahu k většině, kdy v rámci republiky žijí i příslušníci dalších národnostních menšin – polské, ukrajinské, maďarské, německé, ruské, vietnamské atd. „*Předpokladem však je, že se tento člověk hlásí k jiné než české národnosti (tedy romské), což u většiny Romů splněno však není. Přestože jsou Romové především etnickou skupinou, většinovou společností a v politické praxi jsou všichni etničtí Romové nazýváni romskou národnostní menšinou, v podstatě tedy nesprávně.*“²¹

Co se týče situace počtu členů romských rodin v České republice, podle Davidové sice zaznamenáváme několikagenerační soužití, počet členů domácnosti je však výrazně limitován. „*V uskutečněném kvantitativním výzkumu byl v České republice nejfrekventovanější počet členů domácnosti čtyři (20,7%), v četnosti pak následovaly domácnosti tříčlenné (15,9%) a šestičlenné (14,6%).*“²² Rozdíl oproti Slovensku je patrný v následujícím grafu.

Graf 1: Graf č.1: Počet členů romských domácností ve výzkumném vzorku v ČR a v SR

Zdroj: Výzkum GAČR, č. 403/07/0336 „Kvalita života, střední a zdravá délka života z aspektu determinant zdraví u romského obyvatelstva v České a Slovenské republice“.

²¹ DAVIDOVÁ, E. a kol. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*, s. 38-39.

²² DAVIDOVÁ, E. a kol. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*, s. 61.

Stejně jako se v České republice snižuje počet dětí v romské rodině a tím i počet členů domácnosti, zvyšuje se naopak věk početí prvního dítěte. Zatímco v České republice je nejobvyklejší věk narození prvního dítěte romské ženy 18-19 let (25%) a na druhém místě 16-17 let (15,9%), ve Slovenské republice je to nejčastěji 14-15 let (20,1%). V České republice pak byla nejpočetnější domácnost čtrnáctičlenná, zatímco na Slovensku čítala třicet šest členů na jednu domácnost. Charakter romské rodiny se u nás svou strukturou čím dál více přibližuje majoritní populaci, což má samozřejmě svá pozitiva i negativa.

1.4 Romský jazyk

Romština, ať už jde o kterýkoli z jejích dialektů, se řadí do skupiny jazyků indických (společně například s hindštinou či bengálštinou). Romština však není jednotným jazykem, což bylo způsobeno přesuny jednotlivých romských skupin. Existuje několik hlavních dialektů romského jazyka, ale i přesto se Romové z různých částí světa mohou spolu domluvit.²³

Romština nemá mnoho významných autorů, a to především z důvodu absence univerzálních standardů písemné podoby. Mezi romské autory patří romanopisec Mateo Maximoff Kalderash. Rom, píšící ve francouzštině, jehož díla jsou překládána do angličtiny a dalších jazyků. Papusza, romská básnířka z Polska, je pro čtenáře novým objevem.²⁴ V Čechách během posledních let vyšlo více knih s romskou tematikou, než za několik předchozích desetiletí. Za zmínku stojí dílo Gejzy Horvátha, *Trispras* (viz příloha 1)²⁵.

Mateřský jazyk – romština je jednou z nejdůležitějších hodnot romských rodin, kterou však s postupujícím časem Romové čím dál méně ovládají. Romové říkají, že Romaňi čhib jekhguleder (Romská řeč je nejsladší). Nejstarší formy jazyka se uchovávají především v pohádkách (viz příloha 2). Ty se šířily ústním podáním z generace na generaci. Mateřským jazykem dětí, jejichž rodiče se dali přesvědčit, aby s nimi nemluvili cikánsky, se stával romský etnolekt češtiny. Jeho specifikem bývá nenormativní výslovnost, přenos hloubkové struktury romštiny (gramatické a

²³ ROMOVÉ V ČESKÉ REPUBLICE. *Romský jazyk*. [online]. [cit. 14.2.2015].

²⁴ PATRIN: the Patrin Web journal, *Romani culture and history* [online]. Paris. [cit. 18.2.2015].

²⁵ DATABÁZE KNIH - *Horváth, G.- Trispras*. [online]. [cit. 18.2.2015].

sémantické) do povrchové struktury češtiny, chudá slovní zásoba, neadekvátní stylistika.²⁶ V praxi to znamená, že určitá romská slova se s českým ekvivalentem překrývají jen částečně, proto jsou použita nesprávně, nebo v nevhodném tvaru, který odpovídá skladbě a gramatice romštiny. Například vykání a tykání se přizpůsobuje českému okolí: zatímco mnozí Romové ještě donedávna používali 3. osobu množného čísla, pokud mluvili o vážené osobě či zesnulém a děti svým rodičům a prarodičům vykali, v řadě měst tento zvyk zanikl a vykání a tykání se vyskytuje podobně jako v češtině.²⁷ Za posledních dvacet pět let se situace změnila v tom smyslu, že romské děti, které už nedovedou mluvit romsky, mluví lépe česky než jejich rodiče.

Právo na užívání mateřského jazyka v úředním styku a ve školství je jedním ze základních práv, která se obvykle přiznávají menšinám ve všech demokratických státech. V České republice toto právo není v současné době zcela aplikovatelné, ale první snahy se již samozřejmě objevují. Sice nepřímo, ale první náznaky vznikli v roce 1998, kdy první absolventi Romské sociálně právní akademie převzali osvědčení o ukončení rekvalifikačního kursu, ve kterém vystudovali obor „romský asistent a romský poradce“.²⁸ V tomto kurzu získali znalosti z oblasti práva, sociální politiky, zdokonalili si český jazyk a naučili se pracovat s počítači a dnes pracují na okresních úřadech.

2 Romská rodina a výchova

Pro pochopení problematiky týkající se romské rodiny je důležité orientovat se v jejích zvláštностech. Výchova, hodnoty, náboženství a tradiční profese jsou totiž ta specifika, která ovlivňují jejich postavení ve společnosti.

Současná rodina se vyznačuje několika společnými znaky²⁹(které však nemusí být nutně zastoupeny ve stejné míře):

- Je společensky uznanou formou partnerského soužití,
- Členové rodiny žijí v jedné domácnosti, v rodinném prostředí,
- Jednotlivé členy spojují příbuzenské vztahy,

²⁶ SOCIOKLUB. *Romové v České republice*, 25 s.

²⁷ ROMOVÉ V ČESKÉ REPUBLICE. *Romský jazyk*. [online].[cit. 14.2.2015].

²⁸ ROMOVÉ V ČESKÉ REPUBLICE. *Romové v ČR v roce 1998*. [online].[cit. 14.2.2015].

²⁹ KALEJA, M. a kol., *Romové – Otázky a odpovědi v českém a slovenském kontextu*, s. 123.

- Členové rodiny navzájem spolupracují a pomáhají si při plnění rodinných úloh,
- Rodina má své obyčeje, tradice.

Rodina je tedy chápána jako velmi důležitý a vztahy propletený prvek každé společnosti. Její důležitost je nemalá, především pro vliv rodiny na jedince a tím pádem na celou společnost. Jde o základní skupinu a instituci, která má konkrétní funkce a vymezení. Národní zpráva o rodině definuje rodinu takto: „*Rodina v nejširším pojetí je chápána jako celek rozličných konstelací takové formy života, která obsahuje minimálně dvougenerační soužití dětí a rodičů, má trvalý charakter a vykazuje pevné vazby mezigenerační a vnitrogenerační solidarity. Rodina jako sociální celek spojený na základě příbuzenské mezigenerační vazby je v tomto pojetí ve své podstatě neměnnou sociální institucí, která jako taková existuje v každém kulturním prostředí a je v něm sociálně uznávána.*“³⁰

Význam romské rodiny pro socializaci, akulturaci a citový a společenský život jejích příslušníků je zpravidla větší než význam rodiny u majoritní společnosti. Důvodem je, že Romové jsou obvykle málo zakotveni v mimo rodinných společenských sítích.

Romská rodina je pokládána za základní a tradiční znak pospolitosti. Ať žije Rom kdekoli a přísluší ke kterékoliv romské komunitě nebo skupině, je v jeho žebříčku hodnot nejvýše rodina ve smyslu rodu. V romské rodině panuje velká soudržnost. V rodině členové sdílí vše od obytného prostoru přes jídlo až po fyzickou práci či peníze. Mluvíme-li o rodině my, pak typická česká rodina zahrnuje většinou ženu, muže, děti, rodiče, sourozence a další příbuzné, se kterými se však nestýkáme často a nemáme s nimi těsné vazby. Romská rodina je však širší. Romové považují za své blízké příbuzné všechny, což dokazuje fakt, že romština má na rozdíl od češtiny pojmenování i pro děti sestřenic či bratranců.

Základem každé romské komunity byly vícegenerační rodiny. Ty obvykle žily společně v jednom obydlí, nebo v několika susedních. Kromě tohoto způsobu soužití několika generací a rodin patřilo ke specifikům romské rodiny také její složení. Vyznačovalo se vyšším počtem mužů a především vysokým podílem nejmladších věkových skupin. Nebyly neobvyklé rodiny s deseti a více narozenými

—
³⁰ MPSV. *Národní zpráva o rodině*, s. 9.

děťmi. Dětská úmrtnost však převyšovala nad počtem u majoritní společnosti. Mnohem nižší byl také věk dožití.

Podle Philippa Ariense existují „dva typy rodin. V první je osoba dítěte zanedbávána. Takové rodině záleží na pracovní síle. To je typ plodivý či rozmnožující se. Ve druhém typu spočívá bohatství hlavně v dětech a v jejich budoucnosti. To je typ malthuziánský (tj. nakloněný kontrole porodnosti).“³¹ Jakoubek uvádí, že podle této teorie je zřejmé, že klasifikačně spadá romská rodina do typu prvního, zatímco forma rodiny majoritní společnosti náleží k typu druhému. Přesto se zdá, že „perspektiva je zde právě opačná. Podle P. Ariense je v „tradičním typu“ dítě pouhou funkcí rodiny, dítě je důležité, neboť znamená pro rodinu pracovní sílu a je článkem v řetězu generací, na prvním místě a v centru zájmu však nestojí dítě, ale právě rodina – dítě zde tedy není vychováváno kvůli němu samotnému nebo pro radost rodičů, ale kvůli jeho přínosu pro rodinu. O rovnoprávnosti dítěte v tomto typu rodiny pak nemůže být ani řeči. Naopak v typu „moderním“ je veškerý zájem rodiny směřován na dítě, dítě je opečováváno, chod celé rodiny se točí kolem něj a – poněkud paradoxně – je záměrem rodičů vychovat z dítěte samostatnou osobnost, nezávislé individuum, které se v jisté době „postaví na vlastní nohy“, z rodiny se emancipuje a tuto opustí.“³²

Je tak sice pravdou, že v romské komunitě jsou děti bohatstvím rodiny, což dokazuje i romské přísloví: „Nane čhave, nane bacht“ – Nejsou děti, není štěstí, ale je to třeba chápat ve smyslu, že pokud má rodina víc lidí, je silnější a má větší vážnost i konkurenceschopnost a tím i více štěstí.

Dle Davidové³³ byla tradiční romská rodina vždy patriarchální. Svrchovaným pánem byl muž a žena měla spíše podřadné postavení. Romské ženy zpravidla nejsou příliš vedeny k tomu, aby se něčím vyučily. Starají se o výchovu dětí a o domácnost. Jejich postavení se měnilo až s počtem dětí. Čím více dětí porodila, tím větší úcta jí byla přiznána. Zvláštní postavení měly starší moudré ženy, udržovatelky tradic, nebo léčitelky. I přes to, že romská rodina má jasnou hierarchii, jsou děti rovnocennými partnery v hovoru, což může ve školním prostředí vypadat jako nevychovanost. S tím souvisí i dodržování určitých omezení, která v romském

—
³¹ ARIES, P. IN JAKOUBEK, M. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, s. 144.

³² JAKOUBEK, M. . *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, s. 144-145.

³³ DAVIDOVÁ, E. in BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*, s. 41.

normativním systému nejsou. Romská výchova je nedirektivní, má minimum omezení a povinností. Proto se mohou děti jevit ve škole jako problémové, ale z hlediska romské rodiny je to zcela normální jev.

Fraser³⁴ rozlišuje tyto dvě základní romské jednotky:

- **Familija** - Hlavní funkční jednotka neboli širší rodina, ke které patří i ženatí synové, jejich manželky, děti, vnoučata. Každá domácnost uvnitř familije, která obvykle zahrnuje tři generace, se nazývá séra.

- **Kumpánija** - Nejde bezpodmínečně o sdružení rodinných příslušníků – spojuje je ekonomická potřeba práce a snaha využít určité území.

Rozšířená rodina je i dnes funkční sociální jednotkou. Umožňuje například udržovat praxi nízkého sňatkového věku a brzkých prvních těhotenství, neboť rodiče a blízcí příbuzní pomáhají i dospívajícím dětem, které založily vlastní rodinu, a to nejen ekonomicky, ale též radou a pomocí při péči o narozené dítě. „ *V romských komunitách žijí obvykle mladé manželské páry nějakou dobu u rodičů nevěsty nebo ženicha – kde je víc místa. Syn, resp. zeť odevzdává vydělané peníze matce, která vaří a hospodaří pro všechny.* “³⁵

Rodina hrála v životě Romů odjakživa velkou úlohu. Nejdůležitější byly děti, které pro ně byly bohatstvím a štěstím, jak je uvedeno výše. Staré romské přísloví říká „Oda, dženo mardo, so ačhíla čoro, oda mek goreder, so hino korkoro (Zle je tomu, kdo je chudý, ještě hůře tomu, kdo je sám).“³⁶ Za poslední léta hodnota romské rodiny oslábla, byla vytržena z tradiční velké rodiny. Dříve se rodina dítěti velmi věnovala, vše podléhalo právě dítěti, rodina se mu přizpůsobila. Dítě vstávalo a jedlo, kdy chtělo. Mělo neustále pocit, že je milováno. Dnes se vyskytuje v mnoha romských rodinách násilí na dětech v důsledku alkoholu a drog.³⁷

S výchovou a pravidly, která v romských rodinách dodržují, souvisí také náboženství a víra. V romské komunitě je to zažitý způsob života, který si v rodinách předávají z generace na generaci, stejně jako je pro obyvatele Indie dodržování

³⁴ FRASER in BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*, s. 41

³⁵ DAVIDOVÁ, E. a kol. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v ČR a SR*, s. 54.

³⁶ MANN, A. B. *Romský dějepis*, s. 30.

³⁷ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*, s. 91

dharmy, která určuje, jak se má člověk celý život chovat. Romové nazývali tento soubor příkazů a zákazů **romipen** - ten dává životu řád.³⁸

Pojem Romipen nemá jednu ustálenou definici, každý autor ho vnímá trochu odlišně. Poláková popisuje Romipen jako „*souhrn pravidel, chování a pocitů spojených s vědomím určité etnické příslušnosti, která by měla být vlastní každému Romovi, zkráceně romství.*“³⁹. Ševčíková představuje Romipen jako „*nepsaný romský zákon, který v sobě obsahuje všechny univerzální i lokální romské morální zákony a komunita jej pomocí sociální kontroly dodržuje, ale i rozvíjí.*“⁴⁰. Romipen velmi úzce souvisí s dalšími specifiky romství jako je jazyk, kultura, rasa, historie, území i víra. Je to něco, co se v romských rodinách vždy ctilo a dodržovalo. Romipen dělá Roma Romem.

Romové věří, že duše člověka přesahuje a existuje i po odchodu těla na onen svět. Důkazem toho je tradiční nesmírně velká víra v duchy mrtvých předků – tzv. „mule“. Těchto duchů se dodnes starší Romové bojí a může se stát, že rodina odejde z domu, pokud si myslí, že je zde kárá duch zemřelého příbuzného. „*Věřilo se však i v převtělování duší. Když host našel v jídle vlas, dostal strach, že ho chtějí očarovat. Zásady rituální čistoty se v některých případech dodržovaly ještě donedávna... Současná mladá generace Romů však tyto staré zvyky a pověry rychle zapomíná, a pokud žije nábožensky, přiklání se – v naší sociokulturní oblasti – k některé křesťanské církvi.*“⁴¹ I přesto není neobvyklé, že romské děti vypráví, že když budou zlobit, přijdou „mule“, nebo „mula“. Neznají však obvykle historické souvislosti. Tyto příběhy se předávají v rodinách spíše jako pohádky, podobně jako v neromských rodinách příběhy o polednicích, čertech a bubácích.

2.1 Romská kultura

Jelikož se tato diplomová práce týká konkrétně a především výchovy a hodnot romských dětí a mládeže, je téma romské kultury podstatné a

³⁸ ROMOVÉ V ČESKÉ REPUBLICE. *Náboženství Romů*. [online]. [cit. 23.2.2015].

³⁹ POLÁKOVÁ, J. *Romská rodina – základní normy chování, principy výchovy, specifika komunikace*. [online]. 2014. [cit. 16.1.2017].

⁴⁰ ŠEVČÍKOVÁ, S. *Romipen a rodina jako konstrukty, pro sebepojetí Romů v romských pohádkách v dialogu s majoritní společností*.

⁴¹ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*, s. 56.

neopomenutelné. Je nutné zaměřit se na specifika romské kultury a využití znalostí těchto jedinečností při práci s touto skupinou.

Hartl a Hartlová uvádějí, že kultura „*zahrnuje soubory principů, pravidel, mravů a způsobů interakce uvnitř skupiny či společnosti a lidských výtvorů.*“⁴² Kultura tedy není výsledkem genetiky, ale předává se z generace na generaci učením. Proto nelze v případě Romů hovořit o jednoduté skupině. To především pro jejich územní nehomogenost.

Dosavadní bádání se snažilo nalézt kulturní specifikum romských osad a soustředilo se tak, vedle záznamu „tradičních“ obyčejů a zvyků, zejména na sběr přísloví, textů písní a pohádek, popis oděvů a zejména rozličných artefaktů, které pak, jakožto konkretizaci této kultury, vystavovalo ve vitrínách muzeí. Podle Jakoubka je však třeba kulturu hledat zejména v mechanismech strukturace a principech organizace kulturní reality. Domnívá se, že tradičnost kultury romských osad je spíše strukturální, než obsahová. Z těchto důvodů se obává, že snahy o uchování tradiční romské kultury se do značné míry mívají svým účinkem, neboť se snaží uchovat prázdné slupky, ze kterých se jim kultura zadními vrátky vždy vytratí.⁴³

Romská tradiční kultura měla převážně ústní charakter. Zvláštností romštiny oproti běžným evropským jazykům je skutečnost, že neměla až do 20. století písemnou, a tedy ani spisovnou podobu. Nejlepším ukazatelem kultury jsou tedy zvyky a tradice.

Jedna ze závazných tradic je účast širokého příbuzenstva na vartování - bdění u mrtvého. Doba vartování trvá od úmrtí do pohřbu. Při vartování přesahuje povinnost příbuzenských závazků až za hranice tohoto světa a vstupuje do „světa druhého“, který je nedílnou součástí existence. Komunikace s muly – dušemi zesnulých má svá vlastní pravidla. Například o Vánocích se připravuje duším moučný pokrm, který se pokládá na okno, nebo do kouta. Příbuznému, který zemřel v minulém roce, se i v současnosti v mnoha rodinách prostře, jako by stoloval spolu s živými.⁴⁴ Další z romských tradic velice hezky vyjadřuje tradiční romskou pospolitost. O Vánocích otec rozkrájí jedno jablko na tolik stejných kousků, kolik je

—
⁴² HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*, s. 275.

⁴³ JAKOUBEK, M. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*, s. 35.

⁴⁴ SOCIOKLUB. *Romové v České republice*, s. 43.

účastníků společného stolu, načež každý sní jeden díl. Tato tradice ukazuje nejen na fakt, že v romské rodině se všichni dělí o vše a navzájem si pomáhají, ale také že si jsou všichni rovni.⁴⁵

Romská vyprávění, někdy považovaná za pohádky, mají blíže k mytologii, než k povídkové literatuře (viz příloha 2). Jsou důležitou součástí výchovy a mnohé z toho, čemu říkáme romství, má své kořeny právě v těchto vyprávěních. Vyprávěcí seance, které se ještě koncem sedmdesátých let odehrávaly v mnoha osadách dvakrát až třikrát týdně, byla vrcholná kulturní událost a nepopsatelný zážitek. Na pohádky se scházelo tolik lidí, kolik se vešlo do největší místnosti v osadě. Tato shromáždění nahrazovala divadla a měla také svá pravidla, která se přísně dodržovala. Vyprávěcí seance byly hodnotnou a vysoce kulturní náplní volného času. „*pravidla charakteristická pro romské pohádky napomáhala posluchačům aplikovat obecné „pravdy“ na jejich konkrétní, současnou sociokulturní situaci. Vítězství romského chlapce, typického pro hrdiny romských pohádek, dodávalo každému sebedůvěru a kompenzovalo konstantní ponížení, které Romy od nepaměti provázelo v „gádžovském“ světě.*“⁴⁶

V romské kultuře má své místo i jídlo a jeho tradiční příprava. Mnoho zvyklostí má své kořeny v indické kultuře. Při vaření musela mít žena na hlavě šátek. Vlas v jídle je nejhorší projev nečistoty. Jídlo má žena vařit radostně a s láskou. Je-li nespokojená, nedovede-li ovládnout hněv nebo smutek, nemá se k plotně vůbec postavit, protože její emoce přechází do jídla. Tradičním romskými pokrmy byly: polévka – mačanka z masa, holubky – plněné zelné listy, pišot, nebo placky. Čistota jídla, jeho přípravy a vůbec všeho, co s jídlem souvisí, je snad ze všeho nejdůležitější. Čistota veškerých pokrmů spočívala v tom, že byly čerstvé. Zbytky z předchozího dne jedli jen ti největší degešové (nečistí Romové) a gádžové (Neromové). Zákaz jíst zbytky byl podepřen ideologií: „*staří věřili, že zbytky jídla „ňuchinen o mule“ – zbytky jídla očuchávají mulové (duše zemřelých) a ten, kdo je pak pozří, může onemocnět.*“⁴⁷ S čistotou jídla souvisí i čistota obydlí. Podle indické tradice jsou různé prostory v bytě více či méně čisté. Tato tradice se udržela v romském společenství dodnes. Dívky jsou od dětství vedeny k tomu, aby uměly

⁴⁵ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*, s. 46.

⁴⁶ SOCIOKLUB. *Romové v České republice*, s. 36-37.

⁴⁷ SOCIOKLUB. *Romové v České republice*, s. 53.

zamést a poklidit v domácnosti. Čistý interiér se však nemusí shodovat s čistotou a pořádkem za dveřmi bytu.

Romové jsou velice nadanými hudebníky a zpěváky. Jedním z nejtýpčtějších znaků romských lidových písní je variabilita. Liší se podoba jedné sloky od druhé, provedení od provedení, jeden zpěvák zpívá stejnou píseň jinak než druhý. Texty romských lidových písní jsou charakteristické různými poetickými zkratkami, opakující se epithetou a barevností. Nejpoetičtější texty najdeme u romských lidových písní milostných nebo sociálně zabarvených (viz. příloha 3).⁴⁸ Romské soubory a kapely však zanikají, protože nemají možnost ukázat lidem, co umí. Na běžné festivaly či soutěže se romské kapely většinou nedostanou, romská kultura tímto ztrácí možnost prezentace.

Romská kultura a to především hudba, zpěv, ale i tanec, jídlo a další aspekty romské kultury se proto ožívají na tradičně pořádaných akcích. Příkladem je s úspěchem pořádaná přehlídka romské kultury ROMFEST. Tato myšlenka si postupně získala širokou odezvu. Pro účinkující a diváky se festival stal skutečnou událostí, oslavou romské kultury, každoroční prezentací hudebních a tanečních skupin (viz příloha 4). Otevření romské kultury pro širokou veřejnost a sblížování obyvatel různých národnostních menšin s majoritním obyvatelstvem je prioritou těchto akcí. ROMFEST tak dává motivaci souborům, skupinám i jednotlivcům k prezentaci jejich činnosti. Vedle motivace pro soubory a jednotlivce napomáhá k zachování romských kulturních tradic, podporuje prevenci sociálně patologických jevů u znevýhodněných sociálně vyloučených osob romské národnosti a nepřímo tak umožňuje integraci do majoritní společnosti u této cílové skupiny.⁴⁹

Je mnoho jedinečných romských dovedností, které se ovšem bohužel stávají stále více už jen muzejní záležitostí. Tím důležitější je tradiční romská hudebnost, i ta však poskytne obživu jen malému zlomku romské populace. V dnešní době však většinou nezbývá nic jiného, než hledat obživu v hrubé fyzické práci, anebo žít skromně, ze sociálních dávek.⁵⁰

⁴⁸ ROMOVÉ V ČESKÉ REPUBLICE. *Historie Romů na území ČR* [online].[cit. 7.2.2015]

⁴⁹ OBČANSKÉ SDRUŽENÍ SOUŽITÍ. *Romfest: anotace a vyhodnocení jednotlivých ročníků* [online].[cit. 7.2.2015]

⁵⁰ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*, s. 36

2.2 Rodina a její vliv na dítě

Rodina má totiž zásadní a primární význam pro formování osobnosti dítěte, pro formování jeho hodnotového kodexu. Je pro jedince nenahraditelná, přes její vliv nemá žádné jiné sociální prostředí šanci na prosazení. Pokud je její působení kladné, zanechává v dítěti pozitivní vliv na celý život, v případě jejího selhání jde o vážné ohrožení jeho dalšího působení.⁵¹

Pro mentalitu Romů je charakteristická nestálost, podléhá citovým zvrátům a náladám. Jako většina jižních etnik se vyznačuje velmi vznětlivým temperamentem, jejich způsob komunikace je hlučný, doprovázen divokou gestikulací, která snadno přejde do slovních, případně fyzických potyček. Tento stav však vůbec nemusí být dlouhodobého rázu. Tato vlastnost souvisí i s celkovým způsobem života. Romové zastávají názor, že přítomnost je třeba maximálně využít, peníze rychle utratit, získaný majetek si užít, protože budoucnost je velmi nejistá. Proto je pro způsob výchovy v romských rodinách charakteristický nedostatek řádu – jí se, když je hlad a když je co, vstává se a jde spát podle potřeby, mezi Romy se přirozeně rozdává – pokud je z čeho (neříká se prosím, děkuji). Negativními důsledky této výchovy je neschopnost podřídit se nepříjemné povinnosti, malá odolnost vůči stresu, neschopnost odložit uspokojení potřeb na pozdější dobu.⁵²

Šimíková a kol.⁵³ citují názor, že se české majoritní matky chovají jako hrnčíři – tvarují děti podle svých představ. Naproti tomu romské matky postupují jako zahradníci, kteří o své květiny pečují, zalévají je, okopávají, občas něco přistříhnou. Jaká rostlina je nebo bude, záleží na rostlině samé.

„Činnosti, které si dítě vybírá, jsou dány v nemalé míře nejen množstvím volného času, osobnostními předpoklady dítěte, nýbrž i tím, jaké hodnoty rodina uznává jako důležité, finančními možnostmi rodičů a jejich představami, jakým způsobem by mělo jejich dítě svůj volný čas trávit. Často se v této sféře promítají i nenaplněná přání rodičů a jejich vlastní tížádst. To může mnohdy dítě povzbudit k vyšším výkonům nebo naopak v něm vyvolat pocit méněcennosti.“⁵⁴

⁵¹ NOVOTNÁ, M., KREMLIČKOVÁ, M. Kapitola ze spec. ped. pro učitele, s.44.

⁵² BAKALÁŘ, P. Psychologie Romů, s. 44 – 45.

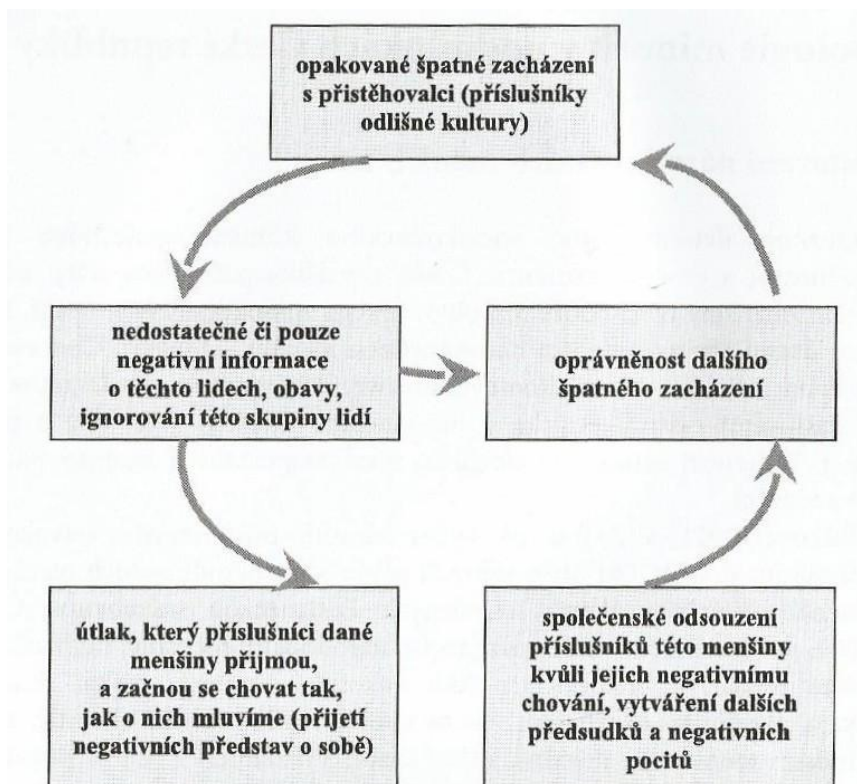
⁵³ ŠIMÍKOVÁ, I. A kol. in BAKALÁŘ, P. Psychologie Romů, s. 45.

⁵⁴ HÁJEK, B. a kol. Děti, vedoucí, volný čas, s. 30.

Je zřejmé, že způsob využívání volného času u dětí je ovlivněn sociálním prostředím. Zvláště silný je vliv rodiny. Jediný způsob jak optimalizovat soužití Romů a Neromů je v dlouhodobém a cíleném pozitivním působení na volný čas dětí a mládeže. U majoritní populace je třeba rozvíjet schopnost tolerance, vnímání a hledání spíše společných vlastností a zájmů než rozdílů. U romských dětí a mládeže je třeba klást důraz na pravidelnost, dochvilnost a schopnost přizpůsobení. Těmito tématy se zabývá multikulturní výchova. „*Obecným cílem multikulturní výchovy je vypěstovat v žácích takové znalosti, dovednosti, schopnosti a postoje, jež jim umožní dobrou orientaci v sociální, politické a ekonomické realitě dané multikulturní společnosti a vytvoří předpoklady pro navazování a upevňování pozitivních styků s příslušníky odlišných ras, národů, etnik, kultur či náboženství a jejich využívání k vzájemnému obohacení.*“⁵⁵ Bylo by samozřejmě přínosem, kdyby se do této multikulturní výchovy zapojili i rodiče jak romských, tak neromských dětí. Při posuzování sociálních vlivů ve volném čase hraje totiž prvotní roli rodina. Tak jako i v jiných oblastech formování člověka i zde platí, že první zkušenosti s využíváním volného času získáváme v rodině. Rodiče jsou pro své děti prvními vzory. Děti se od svých rodičů učí žít určitým způsobem, přebírají, napodobují jejich životní styl.⁵⁶ Proto pokud budou děti napodobovat negativní chování svých rodičů vůči příslušníkům odlišných národnostních etnik či menšin, bude se tato nesnášenlivost přenášet i do dalších generací. Tento jev názorně popisuje následující obrázek.

—
⁵⁵SEMRÁD, J., JURÁČKOVÁ, I., ŠÍMA V. *Průvodce sociální pedagogikou v kontextu pedagogických věd*, s. 82.

⁵⁶PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*, s. 37.

Obrázek 1: Úskalí komunikace s menšinami – bludný kruh⁵⁷

2.3 Tradiční versus moderní romská rodina

Znakem asimilované romské rodiny je přejímání vzorců rodinných rolí od majoritní společnosti. Od „tradiční“ formy romské rodiny se odlišuje především nižším počtem dětí a uzavřeností nukleární rodiny. Mladé páry zakládají vlastní domácnost odděleně od rodičů a jejich kontakty s ostatními příbuznými jsou tím omezené. Z hlediska genderu jsou role mužů a žen vyrovnanější, dělba práce mezi pohlavími již není tak striktní.⁵⁸ Na rozdíl od toho v tradiční romské komunitě, žila široká rodina v těsném sousedství. V takových širokých rodinách nedohlíželi na děti pouze rodiče, ale všichni příbuzní, kteří měli na výchovu téměř stejná práva, jako rodiče. Romské děti vyrůstaly obklopeny třemi, někdy i čtyřmi generacemi v soudržném a okolnímu světu uzavřeném společenství. S tímto přístupem se můžeme dodnes setkat v romských osadách na Slovensku. V českém prostředí se širší rodina setkává skutečně jen při výjimečných událostech, jako je např. úmrtí významné

⁵⁷ BARTOŇOVÁ, M. *Strategie vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním se zřetelem na romské etnikum v počátečním vzdělávání*, s. 28.

⁵⁸ DRÍMAL, F. *Dětství v romské rodině*. In NOSÁL, I. *Obrazy dětství v dnešní české společnosti: Studie ze sociologie dětství*. s. 65-90.

osoby v rodině. Z toho důvodu se dnes ve městech tato sociokulturní kontrola vytrácí, protože rodiny nemohou žít pohromadě v takovém rozsahu, jak tomu bývalo dříve. Proto můžou být někteří rodiče bez spoluúčasti rodiny a opory komunity bezradní. Následkem toho se stále častěji stává, že své výchovné povinnosti nezvládají v plném rozsahu. Současně s tím, jak stoupá lidská benevolence v pohledu na žití druhých, změnil se i způsob, jak je dnes v nás vědomí o normách správnosti utvářeno. Ani zde už není tradice tak spolehlivou oporou. Vliv nejbližší rodiny, přátel a příbuzných i sousedů a obce, v níž žijeme, ztratil na váze. Romský novinář Jan Horváth vzpomíná: „*Žili jsme v pohodě, chovali jsme se jeden k druhému s úctou. Jeden druhému dopodrobna vyprávěl, co zažil, a všichni ostatní poslouchali. Jeden o druhého jsme měli zájem. Dneska rodiče kupují dětem přepychové hračky, aby ukázali, že si mohou dovolit to co gádžové.*“⁵⁹

Jedním z hlavních rysů charakteristických pro tradiční romské rodiny je skutečnost, že jde o společenství lidí navzájem nerovnoprávných. I přesto, že vždy nad veškerými rozhodnutími debatuje celá rodina, poslední slovo má vždy nejváženější člen rodu, což je obvykle nejstarší muž. Rodina se řídí přesnými pravidly, která určují nadřazené nebo podřazené postavení každého člena. Postavení jednotlivých členů romské rodiny se v průběhu jejich života mění. Jedinec se tak může z role nejnižše postavené propracovat (obvykle díky svému věku) až na pozici vážené osoby. Úlohy v rodině jsou přesně rozdělené na mužské a ženské. V případě, že jeden z rodičů zemře nebo chybí, nepřejdou jeho povinnosti automaticky na partnera, ale na nejbližšího příbuzného stejného pohlaví.⁶⁰

Na rozdíl do evropské „demokratické“ společnosti, která směřuje k rovnoprávnosti mezi mužem a ženou, u romské rodiny lze sice v rámci současného trendu vidět poněkud násilný rozpad z velkorodiny na rodinu nukleární, přesto jsou stále znatelné souvislosti s tradičním indickým modelem. Tento fakt dokazuje například skutečnost, že Romové dodnes běžně užívají gramaticky složitá, přesně vymezující označení příbuzenských vztahů, která jasně určují postavení, stáří a pohlaví dané osoby, což znamená, že tyto údaje mají stále svou vypovídací hodnotu. Díky nim si posluchač, znalý této hierarchie, logicky doplní k osobě, o které se

—
⁵⁹ HORVÁTH, J. In ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*, s. 46.

⁶⁰ POLÁKOVÁ, J. *Romská rodina – základní normy chování, principy výchovy, specifika komunikace*. [online]. 2014. [cit.16.1.2017]

hovoří, určitou očekávanou funkci a snáze pochopí její význam (např. označení pro dceru otceva staršího bratra, rom. le dadeskere phraleskeri čhaj).⁶¹

„K rozpadu romské tradiční rodiny by docházelo jistě i spontánně. Při pozvolném přirozeném vývoji je však větší šance, že se budou postupně vytvářet nové mechanismy, které přispějí k tomu, že společnost bude umět střežit a uplatňovat základní lidské hodnoty i za zmíněných podmínek. Násilné zásahy zvenčí však uvrhnou celé společenství i každého jednotlivce do bezradnosti a nejistoty, z níž ne každý je schopen najít cestu osvětleným humánním způsobem.“⁶²

2.4 Výchova v romské rodině

Děti odmalička sdílejí s dospělými jejich způsob života. Výchova v romských rodinách nespočívá ve vydávání rozkazů, ale v napodobování a pomoci dospělým. Výchovu dětí měla na starosti především matka, ale pokud měla jiné povinnosti s chodem domácnosti, starali se o dítě i ostatní členové rozvětvené romské rodiny. Romské děti vyrůstaly obklopeny třemi, někdy i čtyřmi generacemi. Dětství mají romské děti velice krátké. Jakmile fyzická konstituce dovolí, je dítě vtaženo do obstarávání chodu rodinného života. Romské děti také dospívají ve velmi mladém věku. Souvisí to s časnějším zahájením sexuálního života i s kratší dobou dožití, která je pro Romy typická. Dívky vstupovaly do partnerských vztahů již jako dvanácti až patnáctileté. Pak ovšem vedly domácnost a vychovávaly děti pod dohledem tchýně.

Jakoubek uvádí, že se v romské komunitě nikdy nesešel s vysvětlováním při výchově dětí. *„Ty se věcem učily prostou životní praxí, sdělovaná fakta přijímaly v jejich indiskutabilitě, stačilo jim, že vědí, jak se věci mají a umí na ně správně reagovat.“⁶³* Opakovaně se přesvědčil, že situace a procesy, se kterými se opakovaně setkal, byly pro romské jedince natolik samozřejmé, že ptát se jich na důvody nemělo smysl. Vysvětlení bylo vždy stejného rázu: je to tak, protože to tak musí být, jinak to ani být nemůže, nebo že se to tak dělá vždy. *„Romské dítě se učí tím, že vidí a vnímá,*

—
⁶¹ POLÁKOVÁ, J. *Romská rodina – základní normy chování, principy výchovy, specifika komunikace.* [online]. 2014. [cit.16.1.2017]

⁶² Člověk v tísní, společnost při ČT, o. p. s. Interkulturní vzdělávání I. : Příručka nejen pro středoškolské pedagogy. Buryánek J, s. 154

⁶³ JAKOUBEK, M. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu,* s. 30.

*co dělají druzí. Nikdo je nedrezíruje, učí se jaksi samočinně. Také je nikdo nenutí učit se něčemu, co není od Boha dáno. Romské dítě je zvyklé účastnit se rozhodování spolu s ostatními. Vyvstane-li nějaká otázka, každý k tomu řekne své slovo a všichni jsou vyslyšeni. Od nikoho se neočekává, že úkol vyřeší sám. Naopak, kdyby chtěl rozhodovat sám, ostatní by se na něj dívali úkosem.*⁶⁴ Romové se dělili nejen o chleby, ale i o názory. Ale ve škole se najednou chce po dítěti, aby pracovalo samostatně. Aby nenapovídalo a nenechalo si napovídat. Dítě vychované ke společnému rozhodování je tam úplně vyvedené z míry. Trestají je za něco, za co je doma chváleno a naopak. Romské děti jsou zvyklé hrát si společně, jsou pořád pohromadě, všechno sdílejí spolu. Takto vychované děti když přijdou do školky a chtějí si hrát s ostatními dětmi, setkají se s odmítnutím. Čtyřleté děti ještě nejsou rasisti, ale přesto si české děti s romským hrát obvykle nechtějí, protože jsou zvyklé hrát si sami.

Snídat v romských rodinách nebylo zvykem. Matka musela nejdříve po vesnicích sehnat obživu na celý den, buď výměnou za mužovy rukodělné výrobky, nebo posluhováním v selských dvorech. Z těchto obchůzek se obvykle vracela až k polednímu. Zvyk nesnídat přetrvává v romských rodinách poměrně dlouho, třebaže se situace již změnila. Zakořeněný jídelní řád často narážel na odlišný stravovací režim ve školách a školních družinách. Skutečnost, že děti přicházely do školy, aniž by snídaly, byla učiteli vykládána jako zanedbání rodičovské péče.⁶⁵

Vzdělávání romských dětí v českých školách je třeba vnímat jako problém, jehož řešení může do značné míry ovlivnit současnou situaci soužití romské minority s majoritou. Pro moderní společnost je vzdělání stále dominantnějším klíčem, který otevírá cestu ke kvalifikované či vysoce odborné práci a zároveň snižuje význam rozdílného sociálního i etnického původu. V případě Romů je však vzdělání právě tím klíčem, který jejich šance a jejich integraci do české společnosti uzamyká. Situace se z generace na generaci poněkud lepší. Dnešní generace mladších Romů je však postižena zejména tím, že téměř 80% této generace absolvovalo zvláštní školy

–

⁶⁴ HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Šaj pes dovakeras: Můžeme se domluvit*, s. 117 – 118.

⁶⁵ ROMBASE, *Didactically edited information on Roma. Bari phen* [online]. Graz, Austria: Romano džaniben. 1996/1-2. [cit. 23.2.2015]

(dnešní praktické), které je jen špatně připravily do života.⁶⁶ Údaje týkající se vzdělávání ukazují, že osm z deseti Romů v produktivním věku dosáhlo pouze základního vzdělání. Navíc i nadále většina romských dětí dostává méně kvalitní vzdělání v segregovaných školských zařízeních. Romské děti jsou stále i přes snahy různých sdružení podporujících integraci dětí v běžných základních školách, neúměrně často zastoupeny v praktických školách. V nich se vyučuje dle školního vzdělávacího plánu pro žáky s lehkým mentálním postižením.⁶⁷

Holomek⁶⁸ uvádí jako hlavní příčiny vzdělanostní zaostalosti Romů tyto:

- nízká úroveň vzdělání romských rodičů,
- nízká motivace ke vzdělání,
- nízká hodnota vzdělání v životě dnešních Romů,
- všeobecně špatné sociální podmínky výchovy a vzdělávání v rodinách,
- nedostatečná znalost českého jazyka jako vyučovacího jazyka,
- nízká jazyková a pojmová výbava obecně,
- nedostačující respekt naší školy k etnokulturní, sociální, jazykové a psychické odlišnosti životních perspektiv a cílů Romů,
- absence systematické školské politiky, zaměřené na podporu šancí romských dětí, zejména na základních školách a při pokračování k vyšším stupňům vzdělání,
- velice nízké využití zahraničních zkušeností v oblasti školství a ve školském systému,
- nízká úroveň multietnické výchovy a přípravy neromských žáků, která by měla snížit etnické tenze ve školách a integrovat romské děti ve smíšených třídách.

Pokud se však na tento problém nahlíží z jiného pohledu, vzdělání není vůbec uzpůsobeno romskému etniku. *„Romské dítě na rozdíl od českého se neučí ve vlastním etnickém (mateřském) jazyce. Za celou dobu školní docházky se nedovídá nic o svých dějinách. Romské dítě není seznámeno s žádnou slavnou romskou*

⁶⁶ HOLOMEK, K. IN GABAL, I. *Etnické menšiny ve střední Evropě: Romská menšina v České republice*, s. 159-160.

⁶⁷ AMNESTY INTERNATIONAL, *Nedokončený úkol: Romští žáci v ČR stále čelí překážkám ve vzdělání.*, s. 4-7.

⁶⁸ HOLOMEK, K. IN GABAL, I. *Etnické menšiny ve střední Evropě: Romská menšina v České republice*, s. 161.

osobností, jejíž prestiž by mu usnadnila ztotožnění s vlastní etnickou skupinou – a v očích ostatních by kompenzovala asociální kolapsy jedinců, připisované celé romské pospolitosti.“⁶⁹

Jak se bude vyvíjet přístup ke vzdělání a vzdělávání mohou ovlivnit všichni. Pravděpodobně největší šance spočívá v kvalitní předškolní, školní a mimoškolní výchově dětí. Pokud budou romské děti chodit do školy rády, budou tam mít přátele a nebude docházet k negativním zkušenostem jak na straně romských dětí, tak na straně dětí z majoritní populace, potom je nějaká šance ke změně k lepšímu.

3 Socializace

Socializace je celoživotní proces. V užším slova smyslu jde o začleňování jedince do sociálních vztahů a jejím cílem je naučit tohoto jedince přijímat a hrát sociální role adekvátní jeho sociálním pozicím. „*Socializace je definována jako proces vývoje osobnosti v konkrétním materiálním a sociálním prostředí, které je charakteristické pro konkrétní společnost. Vychází z předpokladu, že vzájemný vztah mezi jednotlivcem a společností je primárně určován společností. Současně však i jednatel aktivně ovlivňuje svoje konkrétní sociální prostředí, čímž iniciuje jeho změnu.*“⁷⁰

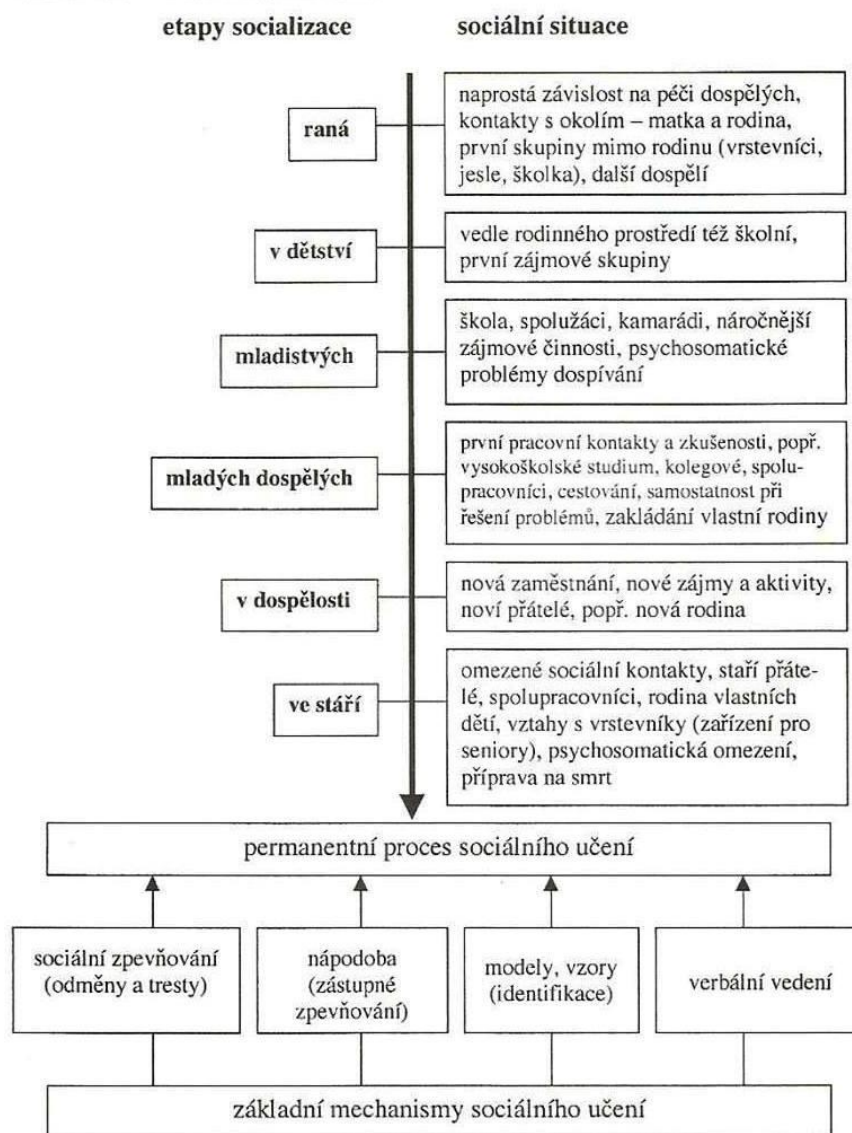
Termín socializace úzce souvisí výchovou, respektive je pojmem, který v sobě výchovu zahrnuje. Socializace zahrnuje všechny vlivy, které na jedince působí, jak záměrné, tak nezáměrné, řízené i neřízené. Výchovu můžeme ve vztahu k socializaci vymezit jako dynamický proces řízené a vědomé socializace. Zahrnuje všechny činnosti, které člověka utvářejí pro život v dané společnosti.⁷¹

⁶⁹ HÜBSCHMANNOVÁ, M. IN SOCIOKLUB. *Romové v ČR*, s. 25.

⁷⁰ MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*, s. 46-47.

⁷¹ KRAUS, B. a kol. *Člověk prostředí, výchova*. s. 38

Proces socializace probíhá v několika fázích. Nejlépe je zobrazuje následující schéma.

Obrázek 2: Schéma procesu socializace⁷²

Socializaci je též možné dělit na primární, sekundární a terciální. Primární socializace probíhá v prvních letech života. Během těchto let je zásadní především vliv rodiny na rozvoj dítěte. Rodina předává dítěti základní kulturní návyky. Jedinec je závislý na svém nejbližším okolí a vytváří si velmi silné emocionální vazby. Sekundární socializace již neprobíhá pouze v nejbližším kruhu rodiny a přátel, ale rozšiřuje se především o školu, vrstevníky, zájmové kroužky. Významným aspektem

⁷² REICHEL, J. *Kapitoly systematické sociologie*. s. 179

sekundární socializace je, možnost zaujímat k předkládaným hodnotám a normám kritická, hodnotící stanoviska, což je zdrojem rozvoje samostatně se rozhodující osobnosti.⁷³

Terciální socializace souvisí již s obdobím dospělosti. Jedinec se adaptuje na životní okolnosti. Tím je myšlena adaptace v práci, partnerském vztahu, sžití se s rodičovskou rolí apod.

„Sociální dospívání romských dětí musíme ovšem chápat ve vztahu k romské komunitě, nikoliv ke společnosti jako celku. Je-li matka uvězněna a její dvanáctiletá dcera se dokáže postarat o menší děti, pak je to z hlediska jejího světa projev zralosti, ať získá peníze na jídlo jakýmkoliv způsobem. Podobně je tomu s dvanáctiletým romským chlapcem, kterého otec zapojí do aktivity dospělých, jejímž cílem je finanční zisk. Je to pro něj významný krok k dospělosti, ať už jde o činnost legální, či nikoli.“⁷⁴

3.1 Socializace jako prostředek k získávání hodnot

Rodina je základnou primární socializace. Lze říci, že je nejdůležitějším činitelem socializace, která je ovlivňována nejen rodinnou výchovou, ale i soužitím rodičů a členů rodiny vůbec. V romské rodině je zvykem, že často přebírají hodnoty starších. Stáří má v tradiční romské komunitě nejvyšší status a rodina uznává jejich znalosti a zkušenosti. Je například nemyslitelné, aby mladí řekli před starými nějaké *džungalo lav* - sprosté slovo. Proto není neobvyklé, když názor váženého člena rodiny ovlivní postoj ostatních. Zároveň se neočekává, že by jednotlivec rozhodoval něco sám. *„Kolektivní rozhodování a zodpovědnost v romské rodině vede k tomu, že jednotlivec nemá potřebu jakékoli vlastní individuální životní ambice, a to velmi citelně poznamenává školní práci a budoucí profesionální orientaci. Způsob života v romské rodině vede u jednotlivce ke ztrátě pocitu zodpovědnosti za svůj život, což je v rozporu s pocitem tíhy zodpovědnosti za sebe sama, který je nosným principem*

—
⁷³ REICHEL, J. *Kapitoly systematické sociologie*. s. 177-178.

⁷⁴ ŘÍČAN, P. ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. s. 104

evropské kultury.“⁷⁵ Proto velmi záleží na hodnotách, jaké uznávají rodiče a starší členi rodiny, do které se dítě narodí.

Nově narozené dítě patří podle Možného⁷⁶ zcela své matce. Je na ní totálně závislé a podléhá její suverenitě. Tento vztah se záhy rozšiřuje i na otce. V závislosti na rodičovském přístup získávají postupně děti své hodnoty. Tradiční pojetí rodičovské výchovy dává rodičům práva a povinnosti přímo předávat svým dětem jejich hodnotový systém a představy o správném životě. Rodiče tak mohou bránit dětem v poznání hodnot, které pro ně nejsou vhodné. Děti musí být přesvědčovány o hodnotách rodičů, měli by je chápat jako vlastní, ne vnucené.

Umírněnější liberální koncepce předpokládají, že dítě přebírá hodnoty od svých rodičů, avšak počítají také s tím, že se dítě v rámci svého vývoje seznámí s jinými hodnotami, než uznávají jejich rodiče. Zde by měli rodiče dítě v objeovávání hodnotových systému podporovat. Liberální koncepce pak dávají dítěti volnost při výběru hodnot, rodiče zde dítě pouze chrání před vlivy, jež by volby dítěte nějakým způsobem omezovaly.⁷⁷

V neposlední řadě je zdrojem hodnot přijetí různých rolí v rámci socializace. Role jsou sociálně definovaná očekávání, podle kterých se lidé řídí dle jejich sociálního postavení.

3.2 Genderová socializace v romské rodině

Genderová role je „soubor pravidel (většinou nepsaných a neformálních, určených danou společností), který definuje, jaké chování, myšlení, cítění, oblečení či forma partnerských vztahů je vhodná, případně nevhodná pro příslušníky jednoho nebo druhého pohlaví. Péče o děti je všeobecně považována za femininní genderovou roli, přičemž finanční a materiální zabezpečování rodiny je obecně klasifikováno jako maskulinní genderová role. Genderové role jsou přijímány a reprodukovány prostřednictvím socializace“⁷⁸

⁷⁵ BALABÁNOVÁ, H. *Romské děti v systému českého základního školství a jejich následná profesionální příprava a uplatnění*. In. Romové v ČR, s. 338.

⁷⁶ MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. s. 132.

⁷⁷ MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. s. 133.

⁷⁸ BABANOVÁ, A., MIŠKOLCI, J. *Genderově citlivá výchova: kde začít?: příručka pro vyučující základních a středních škol, vydaná v rámci projektu Rovné příležitosti v pedagogické praxi*.

V romské rodině, podobně jako v české, existovaly a existují rozdíly mezi rolí muže a ženy. Úlohy v rodině byly přesně rozdělené. Do věcí, o kterých rozhodoval muž, žena nezasahovala a naopak. Už u nižších věkových kategorií se začínalo rozlišovat mezi mužskou a ženskou prací. Téměř všechny domácí činnosti spadaly do okruhu ženských povinností. Výjimkou bylo obstarávání a štípání dřeva na topení. Chlapci dovedně používali sekery už od deseti, jedenácti let. Ostatní úkony zaopatřovala převážně nejstarší sestra.

Romská žena byla už od dětství vychovávána tak, aby se dokázala o rodinu postarat. Povinností ženy bylo zabezpečit chod domácnosti, vychovávat děti a poslouchat svého muže. Co se však týkalo domácnosti, tam měla hlavní slovo matka. Muž odevzdával všechny peníze ženě a ta se již musela postarat. Především aby měl muž co jíst. Žena měla proto často ekonomicky důležitější roli, neboť to byla ona, kdo musel zabezpečit přežití rodiny, pokud byl nedostatek - zajistit jídlo, oblečení. Jídlo musela sehnat jakýmkoli způsobem, buď za vykonání nějaké práce pro gádže - sedláky (vymazávání pecí, práce na poli), sběrem lesních plodů, nebo i žebráním. Romské přísloví praví: „Ajsi romňi kempel, savi moro anel. Lachi romňi kerel jekha konuratar duj.“ (Správná žena umí obstarat chleba. Správná žena udělá z jedné koruny dvě.)⁷⁹

Romský muž byl navenek i uvnitř hlavou rodiny, nositelem a ochráncem prestiže rodiny, rozhodoval a nesl odpovědnost za rodinu. V mnoha rodinách byl výdělek muže pouze příležitostný, a tak muž trávil svůj čas sháněním zakázek, udržováním dobrých vztahů s příbuznými a přáteli, urovnáváním svárů mezi rodinami aj.⁸⁰ V návaznosti na to, že v romské rodině má v současnosti hlavní slovo otec, muž, je tak nahlíženo i na práva žen a mužů. Ženy se cení především podle toho, jak jsou schopné plodit nové potomky, proto interrupce u Romů nebývá běžnou praxí. Ve vztahu ženy a muže je normální a morálně přípustné, že je muž nevěrný. Naopak u ženy je to nepřijatelné. Muž ženu může fyzicky trestat, trestá ze žárlivosti. Je to symbol lásky.⁸¹ Za dobrého otce byl považován muž, který výdělek nepropil a eventuálně se postaral o děti i o domácnost, v případě, že matka onemocněla, nebo celý den sháněla obživu. V dnešní době, především ve městech, sílí emancipační

⁷⁹ ŽLNAYOVÁ, E. *Postavení a úloha ženy-matky a muža-otca v rómskej rodine*. Romano džaniben.

⁸⁰ ROMOVÉ V ČR. *Romská rodina* [online]. [cit. 18.2.2015]

⁸¹ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*.

tendence Romů i vliv majoritní společnosti. Proto dnes není výjimkou, že se muž na chodu domácnosti podílí více. V některých rodinách vaří otec. Obvykle však jen masité pokrmy, zatímco moučná jídla připravují ženy.⁸² Genderová socializace velmi úzce souvisí se sociálními rolemi, která každý během života zaujímá.

3.3 Sociální role v romské rodině

Jedná se o téma na pomezí výchovy a socializace. Jednotliví členové široké romské rodiny zastávají různé pozice, ze kterých plynou určité povinnosti, ale i privilegia. V této kapitole budou představeny ty nevýznamnější.

Nejstarší syn (baro phral)

V tradičních romských rodinách byl preferován prvorozený chlapec. Důvodem bylo, že se s počtem mužských potomků zvyšovala prestiž rodiny. Zvyšovala se tím i fyzická síla rodiny, která byla důležitá při sporech. Tím samozřejmě stoupala i společenská váha rodiny. Dalším důvodem bylo, že syn obvykle do rodiny přinášel peníze. Když si přivedl manželku, získal tak pro svou rodinu i její věno. Dcera naopak věno „odnášela“. Zároveň povinností syna bylo odevzdávat veškeré své příjmy rodině, a to i po tom, co si přivedl domů nevěstu. Svě ženě začíná dávat peníze až po tom, co mu porodí dvě, nebo tři děti a přestěhují se do vlastního bydlení.

Nejstarší syn měl navíc vůči svým sourozencům povinnosti výchovné. Pomáhá rodičům při výchově sourozenců, dohlíží na ně, usměrňuje jejich chování, organizuje jejich práci, poskytuje jim ochranu při jakémkoli napadení jinými romskými či neromskými dětmi, zastupuje rodiče v jejich nepřítomnosti apod. Největší zodpovědnost má za sestry. Střeží, aby byly počestné.

Jeho úloha výrazně stoupne, když v patnácti šestnácti letech vstoupí do světa dospělých. Stávalo se tak tím, že ho otec přizval, ať usedne s ním a dalšími muži ke společnému stolu. Pak už se jeho úloha při výchově sourozenců vyrovná téměř úloze otce. Má poradní slovo při výběru partnera pro svou sestru, kterého vybírá hlavně otec. Bratrova ochranná úloha v každém případě přetrvává i po sestřině sňatku, stejně tak jako úloha podporovatele v době manželovy nepřítomnosti. K sestřiným dětem a dětem svých sourozenců vůbec se chová stejně jako ke svým vlastním, stejně je vychovává i trestá.

—

⁸² ROMBASE: *Didactically edited information on Roma* [online]. [cit. 23.2.2015]

Největší autoritu získá baro phral, zemře-li otec. Stává se hlavou rodiny. Jeho autoritě se mnohdy podřizuje i matka. Často rozhoduje i o tom, smí-li se matka znovu vdát.⁸³

Nejstarší dcera (bari phen)

Přestože byl ve většině rodin preferován prvorozený chlapec, prvorozená dcera byla také vítána, a to zvláště matkami. V její osobě přibyla do rodiny chuva a pomocnice.

Pro ženu-matku se stalo téměř životní nutností přenést záhy díl povinností spojených s péčí o domácnost a o malé děti na svou nejstarší dceru. Nejčastěji se tak stávalo v 8 – 9 letech. K pracovní náplni nejstarší sestry patřil úklid, praní a vaření, ale především dohled nad mladšími sourozenci. Nejstarší sestra se těšila přirozené autoritě svých mladších sourozenců. Směla je i tělesně trestat, když to situace vyžadovala.

„So e jekhphureder čhaj phenlas, mušinlas te avel čačipen. Pal lakero mušinelas te jel. Sako la mušinlas te šunel, ole terneder phrala pheňa. Sako mušinelas te del pre lakero čačipen.“

"Co nejstarší sestra řekla, to platilo. Muselo být po jejím. Každý ji musel poslouchat, ti mladší sourozenci, bratři i sestry, každý ji musel dát za pravdu."⁸⁴

Pokud nebyla prvorozená dcera ještě schopna samostatně pomáhat rodině a v příbuzenstvu nebyl nikdo, kdo by dohlédl na děti, byla matka nucena brát je na obchůzky za obživou s sebou.

Ke zvláštním povinnostem nejstarší sestry patřila starost o oblečení dospívajícího nejstaršího bratra, zejména když se začínal živit jako hudebník, nebo se zúčastňoval společenského života. Na oplátku jí bratr, který již vydělával, kupoval oblečení a parádu, aby dobře reprezentovala rodinu. Také ji všude doprovázel a dohlížel, aby její počínání ani v nejmenším nevybočilo z ustálených představ o bezúhonném chování.

Nejstarší sestra obvykle nechodila do školy, aby stačila plnit veškeré povinnosti, které z její pozice vyplývaly. Když se nejstarší sestra vdala a odešla pryč

⁸³ ROMBASE, *Didactically edited information on Roma - Baro phral* [online]. Graz, Austria: Romano džaniben. 1996/1-2. [cit. 23.2.2015].

⁸⁴ ROMBASE, *Didactically edited information on Roma - Bari phen* [online]. Graz, Austria: Romano džaniben. 1996/1-2. [cit. 23.2.2015].

z domova, zaujala její zodpovědnou pozici druhá sestra v pořadí, nebo si přivedl některý z bratrů ženu, která svou činností zaplnila vzniklou mezeru.⁸⁵

Kmotr (kirvo)

Instituce kmotrovství (kirvipen) je nesmírně důležitá. Navazuje pouto mezi rodinou a někým, kdo do rodiny nepatří. Přibývá představitel z "vnějšího světa", který je vázán povinnostmi příbuzenské pospolitosti a solidarity. Dříve se za kmotry vybírali lidé, kteří nepatřili ani ke vzdálenějšímu příbuzenstvu, v současné době může jít za kmotra i někdo ze strýců nebo tet. Je to patrně dáno mimo jiné i tím, jak se zužuje okruh tradiční famelija (tři až pět generací příbuzenské pospolitosti ze strany otce i matky) na rodinu nukleární.

Vztah mezi kmotry je téměř posvátný. Jakmile rodina vybere novorozeňátku kmotra, začnou si kmotři vykat, i když si dříve tykali. Vykání je zábrana proti případným hádkám, urážkám, neslušnému chování. Hlavním úkolem kmotra a kmotry je svého kmotřence ekonomicky a sociálně podporovat. Formy, eventuálně rituální způsoby této podpory, se mohou poněkud krajově lišit.

První obřad, při němž kmotr realizuje svou funkci, jsou křtiny. Kmotři kupují dítěti šatičky, peřinku a výbavičku. V současné době se kupují i kočárky. Kromě toho dává kmotr peníze. Výše obnosu je věcí jeho prestiže. Ke křtu nesou dítě kmotři a při křtu je drží v náručí.

Je zvykem, že kmotři obdarovávají své kmotřence i během jejich života, při nějaké významné události, například když jde poprvé do školy, dostanou se do věku, kdy už mohou uvažovat o svatbě, Kmotři oblékají své kmotřence i na svatbu. Kromě obřadných příležitostí jsou kmotr a kmotra povinni svým kmotřencům a jejich rodině pomáhat průběžně zejména ocitnou-li se v nouzi.

V minulosti si Romové na slovenských vesnicích brali často za kmotry *gádže*. Utužoval se tím tradiční paternalistický vztah slovenských sedláků vůči "jejich cikánům". *Gádžovská* kmotra musela kromě obřadných povinností poskytnout svému kmotřenci službu na dvoře a v domácnosti, práci na poli, a vypomáhat jeho rodině

—
⁸⁵ ROMBASE, *Didactically edited information on Roma - Bari phen* [online]. Graz, Austria: Romano džaniben. 1996/1-2. [cit. 23.2.2015].

potravinami. Kmotřenec nebo kmotřenka a jejich rodina musela naopak svým gádžovským kmotrům potřebné služby poskytovat.

Pokud kmostr nebo kmotra zemřou před svatbou svého kmotřence nebo kmotřenky, přijde jim jim ke hrobu ukázat svého partnera a nalije na hrob trochu pálenky.⁸⁶

Důležitou roli v hierarchii romské rodiny hrají také staří rodiče (Amare Phure), snacha/ švagrová (bori), a mnoho dalších.

3.4 Úloha sociálního pedagoga ve výchově a socializaci

Sociální pedagogika je disciplína pedagogiky zabývající se širokým okruhem problémů spjatých s výchovným působením na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých. Sociální pedagogika má tedy neobyčejně významnou úlohu v současné společnosti v důsledku narůstající sociální patologie, kriminality mládeže aj.⁸⁷

Stejně tak narůstá na významu přítomnost osoby sociálního pedagoga, který se zabývá především výchovou v mimoškolních institucích. Tím nejsou myšleny jen instituce zájmového formálního a neformálního vzdělávání, ale také institut rodiny. Sociální pedagog si dále všímá role lokálního prostředí, zabývá se působením na celé sociální skupiny (zájmové, etnické, aj.), zdůrazňuje společenské potřeby.

Pole působení sociálního pedagoga se nachází jednak v oblasti formálního vzdělávání, ale také v oblasti neformálního zájmového vzdělávání. V této druhé oblasti nachází sociální pedagog uplatnění na pozicích vychovatele, pedagoga volného času, lektora, trenéra, mediátora, vedoucího zájmového útvaru, sociálního pracovníka apod. Z této pozice se zabývá pedagogickou činností s nejen dětmi a mládeží, ale i s celou rodinou.

Z hlediska sociální pedagogiky hraje velmi významnou roli prostředí, ve kterém jedinec žije a odkud pochází. Mezi jeden z prvků charakterizujících národnostní etnikum patří i sdílená kultura a společný způsob života. Pokud jedinec pochází z jiného prostředí, ve kterém byl vychováván na základě jiných než většinových hodnot, mívá většinou problém se zařazením do majoritní společnosti.

—
⁸⁶ ROMBASE, *Didactically edited information on Roma - Kirvo* [online]. Graz, Austria: Romano džaniben. 1996/1-2. [cit. 23.2.2015].

⁸⁷ PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*, s. 217 – 218.

Zde nastává pravý čas pro působnost sociálního pedagoga, aby vhodným uplatňováním výchovně vzdělávacích metod a na základě sociální komunikace napomohl řešení konkrétní situace.

4 Empirická část

Teoretická část přibližuje problematiku romských rodin a výchovy v romských rodinách. V praktické části jsem se pokusila fakta porovnat se svými poznatky a výsledky z dotazníkového šetření. Toto šetření jsem uskutečnila v nízkoprahových zařízeních a v základní škole speciální.

4.1 Charakteristika a cíl výzkumného šetření

Autorka práce si pro své šetření zvolila kvantitativní formu výzkumu.

„Kvantitativní výzkum je metoda pro sběr dat, vědeckého i nevědeckého zkoumání, která má za cíl popsat zkoumanou oblast. Výzkum se dá provádět více metodami, ale kvantitativního průzkumu bývá nejčastěji využíváno pro jeho jednoduchost a nenáročnost. Kvantitativní metodou můžeme rozumět takový sběr dat, který je zaměřen na velké množství respondentů. Tito respondenti nejčastěji odpovídají na otázky formou dotazníků, které jsou následně zpracovány a statisticky vyhodnoceny.“⁸⁸

Pro toto výzkumné šetření byla zvolena metoda dotazníku. Tyto dotazníky byly vyplňovány na třech sběrných místech. Prvním je nízkoprahové zařízení pro děti a mládež ve městě do 20 000 obyvatel. Druhé sběrné místo je nízkoprahový klub, jenž spadá pod obec do 13 000 obyvatel. Třetím místem sběru informací je základní škola speciální ve městě do 20 000 obyvatel.

Zařízení mají mnoho společných znaků, ale mají i svá specifika. Všechna zařízení jsou zaměřena na stejnou cílovou skupinu. Nejčastějšími klienty jsou děti z romských rodin, nebo celé romské rodiny. Děti se zde věnují výuce, nebo přípravě do výuky, nebo tráví volný čas po škole, píšou si zde domácí úkoly, hrají si.

První klub má vzhledem k vyššímu počtu obyvatel více potenciálních klientů. Je však umístěn v centru města a většina klientů bydlí v okrajových, sociálně vyloučených lokalitách. Proto mnoho rodin, které spadají do cílové skupiny, nevyužívá služeb organizace, a pokud ano, tak pouze služeb terénních pracovníků, které přijedou za rodinou domů. Výhodou však je, že vzhledem k vzdálenosti nechtějí někteří rodiče pouštět děti samotné a tak obvykle přijdou do klubu děti

⁸⁸ BLÁHA, P. Kvantitativní výzkum 1 – Úvod. *Survio* [online]. [cit. 2017-03-14].

s rodiči, nebo alespoň se staršími sourozenci. Pracovníci tak mají možnost pozitivně působit na celou rodinu, což zvyšuje efektivitu jejich práce.

Druhý klub je situován přímo do části, kde žije převážná většina sociálně vyloučených rodin. Je tedy výhodou, že děti mají klub blízko a není problém s dopravou, nebo docházením. Na druhou stranu toto umístění často vybízí k tomu, aby děti opouštěly klub v průběhu činností. Často se stává, že si děti odběhnou pro něco domů a za nějakou dobu se zase vrátí, což se stávalo i během vyplňování dotazníků. V obou zařízeních byly dotazníky vyplňovány individuálně, během rozhovoru s tazatelem.

Základní škola speciální má tu výhodu, že docházka je povinná, stejně jako jakákoliv jiná základní škola, odpadá tedy ve větší míře problém s nepravidelnou docházkou a odcházením uprostřed rozdělané práce, na rozdíl od předchozích sběrných míst. Vyplňování dotazníků i zde probíhalo individuálně.

4.2 Charakteristika výzkumného vzorku

Pro výběr výzkumného vzorku byla použita metoda záměrného výběru⁸⁹. Pro tento průzkum byla určena následující kritéria:

- Děti ve věku 6-15 let
- Děti romského původu
- Děti navštěvující NZDM nebo základní školu speciální

Za cílovou skupinu, podle výše stanovených kritérií, byli zvoleni klienti dvou nízkoprahových zařízení a jedné základní školy speciální. Jsou to děti ve věku od první do deváté třídy základní školy. Je to věkové období, kdy se většina dětí orientuje na své zájmy, má jich často i více. Dítě je v tomto věku samostatné a běžně tráví volný čas i s vrstevnickou skupinou. Tyto děti pocházejí z romských rodin, které vykazují kulturní znaky romského etnika, které byly popsány v teoretické části této práce. Rodiny, se kterými zařízení pracují, mění své bydliště několikrát za život, rodiče jsou většinou nezaměstnaní a pobírají sociální dávky. Matky se věnují domácnosti a dětem a otec v některých případech obstarává drobný přivýdělek na brigádách či sezónních zaměstnáních. Rodina většinou žije v nevyhovujících

—
⁸⁹ MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. s. 21

bytových podmínkách, často ve velkém počtu a na malém prostoru. Děti mají obvykle problémy se školní docházkou a prospěchem.

Oslovené děti ochotně spolupracovaly. Vždy byly požádány o spolupráci, s vysvětlením, že jde o práci do školy a pak jim bylo vysvětleno, na co budou ty informace použity. Pro tento výzkum se zapojili dva sběratelé dat. Vzhledem k cílové skupině byly dotazníky vyplňovány s dětmi individuálně, jednotlivé položky dotazníku sběratelé dat vysvětlovali, ujišťovali se, že tázaní pochopili, na co odpovídají. Výzkumu se zúčastnilo 51 dětí, z toho 28 chlapců (55%) a 23 dívek (45%). Věkové rozložení respondentů bylo 16 dětí 1. – 3. třída (31,4%), 16 dětí 4. – 6. třída (31,4%) a 19 dětí 7. – 9. třída (37,3%).

Dětem bylo slíbeno, že se nikde nebudou používat jejich jména, ani jiné informace, které by jim mohli způsobit potíže při pravdivě vyplněných odpovědích.

4.3 Použité metody sběru dat a způsob jejich vyhodnocení

Metodou sběru dat byl pro tuto práci zvolen strukturovaný dotazník (příloha č. 5). Dotazník byl vybrán především pro možnost získání většího množství informací od více respondentů. Miroslav Chráska vyzdvihuje výhody dotazníku i v oblasti validity. „*Validita dotazníku spočívá v tom, že dotazník zjišťuje skutečně to, co má zjišťovat, tj. co je výzkumným záměrem.*“⁹⁰ Vzhledem k věku respondentů a cílové skupině, byl dotazník vyplněn za asistence sběratele dat, otázky byly v případě potřeby vysvětleny, upřesněny, doplněny rozhovorem, slovně vysvětlena byla i hodnotící škála. Pro lepší orientaci bylo k číselnému hodnocení přiřazeno i slovní, které bylo následně využíváno v celém šetření:

- 1- silně nesouhlasím
- 2- nesouhlasím
- 3 - spíše nesouhlasím
- 4- spíše souhlasím
- 5- souhlasím
- 6- silně souhlasím

Před samotnou analýzou byla data nejprve přenesena do tabulkové sestavy v programu Microsoft Excel. Analýza získaných dat byla potom provedena interpretací

⁹⁰ CHRÁSTKA, M.: *Metody pedagogického výzkumu*. str. 171.

získaných údajů za pomoci statistických výpočtů, grafů, tabulek a jejich slovního zhodnocení. Pro potřeby tohoto šetření jsem si stanovila, že nesouhlasný postoj, znamená odpověď ve škále 1 – 3 (tedy silně nesouhlasím, nesouhlasím a spíše nesouhlasím). Souhlasný postoj vyhodnocujeme v případě odpovědí na škále 4 – 6 (spíše souhlasím, souhlasím a silně souhlasím), pokud to není v konkrétním případě určeno jinak.

Dotazník, který byl pro tuto práci použit, vychází ze souboru morálních dilemat L. Kohlberga, kterými se u nás dále zabývá doc. Pavel Vacek.⁹¹ Jeden z příběhů následně zpracoval do dotazníkového šetření doc. Jan Lašek, jehož dotazník byl využit pro empirickou část této diplomové práce.

Otázky dotazníku lze rozdělit do tří okruhů, ty se zabývají faktory, které se v rodinách vyskytují. Respondenti odpovídají, do jaké míry souhlasí s jednotlivými výroky (na šesti stupňové škále od silně nesouhlasím až po silně souhlasím).

Otázky dotazníku pracují s těmito faktory:

Faktor 1: *Autoritářský otec*

1. Otec má právo po synovi peníze chtít.
2. Jiří má otci odpustit, že nedodržel slib.
5. Otec má právo změnit názor a porušit slib daný synovi.
7. Otec má právo požadovat po synovi, aby mu s těmi penězi pomohl.
11. Jiří má otce poslechnout a peníze mu dát.

Faktor 2: *Dodržení slibu*

4. Otec má zrušit cestu na ryby, aby dodržel slib synovi.
9. Splnění slibů patří mezi nejdůležitější základy dobrých vztahů mezi rodiči a dětmi.
10. Otec byl synovi porušením svého slibu špatným příkladem.
12. Člověk by měl vždy splnit slib i někomu, koho dobře nezná a možná ho už nikdy neuvidí.

Faktor 3: *Práva syna*

3. Jiří má právo otci peníze odmítnout.
6. Jiří má právo být příště opatrnější, když mu otec něco slibuje.
8. Syn nemusí peníze otci dát, protože sám slib neporušil.

–

⁹¹ VACEK, P.: *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. s. 97.

4.4 Hypotézy

H1: Děti vnímají otcova práva v rodině jako důležitější než svoje.

S touto hypotézou souvisí otázky číslo 1, 2, 5, 7 a 11. Respondenti jsou zde tázáni, zda má otec právo po synovi peníze chtít, zda má Jirí otcí odpustit, že nesplnil slib, jestli má otec právo změnit názor a porušit slib, zda má otec právo požadovat po synovi peníze a jestli mu je má dát.

Danou hypotézu jsem formulovala na základě studia odborné literatury. Tato hypotéza je opřena o tvrzení, že romská rodina je patriarchální a hlavou rodiny je otec, případně nejstarší syn. Toto tvrzení lze doložit například tradičním romským rčením: „*Dojekhe muršes hin bareder lav sar la džuda.*“⁹² ("Každý muž má větší slovo než žena."). Dále jak uvádí Hübschmannová⁹³, tradiční postavení ženy v rodině bylo podřízené. I přesto, že žena měla poměrně širokou pravomoc (dbala na žužipen – rituální čistotu rodiny, vedla domácnost a zodpovídala za nasycení jejích členu, za výchovu dětí a později i snachy), sama vždy podléhala muži, který měl právo o všem rozhodovat, mohl ji podvádět, nebo ji i opustit. Více se tématu rolí a postavení členů v romské rodině věnuje kapitola 2.

Kritérium pro přijetí této hypotézy bylo stanoveno tak, že hypotéza může být přijata v případě, že odpovědi, které jsou na škále s hodnotami 4, 5 a 6 (spíše souhlasím, souhlasím a silně souhlasím) a tudíž vyjadřují souhlas s názorem, že jsou otcova práva důležitější než jejich, bude alespoň o 10% více, než nesouhlasných. V opačném případě bude hypotéza vyvrácena a respondenti vnímají svá práva jako stejně důležitá, nebo důležitější než otcova.

H2: Dívky i chlapci přijímají dominantní chování otce (hlavy rodiny) stejně.

S touto hypotézou souvisí stejné otázky jako v předchozí hypotéze, a to číslo 1, 2, 5, 7 a 11. Výstupy jsou však zpracovány statisticky. Je zde porovnáván přístup dívek a chlapců k otcovu chování. K této hypotéze byla stanovena nulová a alternativní hypotéza.

Ho: Není žádná souvislost mezi pohlavím a postojem k otcovu chování.

—
⁹² ROMBASE, *Didactically edited information on Roma. Die Rolle des ältesten Sohnes in der traditionellen Roma-Familie* [online]. Graz, Austria: Romano džaniben. 1996/1-2. [cit. 23.2.2015]

⁹³ HÜBSCHMANNOVÁ, M. in *Romové v České republice, 1945-1998*.

Ha: Záleží na pohlaví dítěte v přístupu k otcovu chování.

Tento názor podporuje fakt, jakým způsobem jsou romské děti vychovávány. Hlavou rodiny je otec, kterému se všichni zodpovídají, ale výchova spočívá na matce, která vychovává všechny děti, alespoň z počátku stejně. Rozdílné role získávají až s věkem, především nejstarší syn a nejstarší dcera, ale i přesto je v romské rodině stále nejvýše otec. Jeho autoritu by tedy měli vnímat jak dívky, tak chlapci stejně.

„*Amen avka le dades šunahas, hjaba hoj o dad na sas lačho - na džalas te kerel buči, ča te bašavel džalas a furt pijelas, mato furt pijelas. Te anelas love, ta jepaš furt preprijelas a imar la da love na sas, našti gejla aňi te cinel maro. Th'avka le dades šunahas.*“ „My jsme otce poslouchali, i když nebyl dobrý - nepracoval, jen chodil hrát a pořád pil, stále chodil opilý. Z vydělaných peněz polovinu propil a matka potom neměla peníze, ani na jídlo neměla. Ale i tak jsme otce poslouchali víc.“⁹⁴

Testovacím kritériem pro tuto hypotézu byl zvolen test dobré shody χ^2 pro kontingenční tabulku. Zároveň byla určena hladina významnosti na 0,05.

H3: Dítě má v romské rodině právo prosazovat svůj názor

Tato hypotéza vychází z otázek číslo 3, 6 a 8. Dotazník se v nich ptá, jestli má Jiří právo otci peníze odmítnout, jestli má Jiří právo být příště opatrnější, když mu otec něco slibuje a jestli syn nemusí otci peníze dát, když sám slib neporušil.

I přesto, že romská rodina má svou jasnou hierarchii, jsou děti rovnocennými partnery v hovoru, což může například ve školním prostředí vypadat jako nevychovanost.⁹⁵ Tuto hypotézu podporuje také například romská tradice, podle které se o Vánocích rozkrojí jablko na tolik stejných dílů, kolik je přítomných osob, a každý si vezme jeden. Tato tradice ukazuje nejen na fakt, že v romské rodině se všichni dělí o vše a navzájem si pomáhají, ale také že si jsou všichni rovni.⁹⁶ Alespoň co se týče možnosti vyjádření svého názoru.

⁹⁴ ROMBASE, *Didactically edited information on Roma. Die Rolle des ältesten Sohnes in der traditionellen Roma-Familie* [online]. Graz, Austria: Romano džaniben. 1996/1-2. [cit. 23.2.2015]

⁹⁵ DAVIDOVÁ, E. in BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*, s. 41.

⁹⁶ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*, s. 46.

Pro potřeby tohoto šetření bylo určeno, že hypotéza může být přijata, pokud bude souhlasných odpovědí alespoň o 10% více než nesouhlasných.

H4: Dodržení slibu je v romské rodině důležité

Tuto hypotézu sytí odpovědi na otázky číslo 4, 9, 10, 12. Respondent je zde tázán, jestli má otec zrušit cestu na ryby, aby dodržel svůj slib synovi, jestli splnění slibu patří mezi nejdůležitější základy dobrých vztahů mezi rodiči a dětmi, jestli byl otec porušením svého slibu synovi špatným příkladem a jestli by měl člověk splnit slib i někomu, koho dobře nezná a možná už ho nikdy neuvidí.

Ladislav Husák, Rom, který působil několik let jako sociální terénní pracovník v romské komunitě uvádí, že „*dříve bylo nemyslitelné, aby někdo z Romů nedodržel dané slovo nebo slib. Vlastně by mu jako trest komunity hrozilo sociální vyloučení. Dnes je vše jiné, doba se změnila, mnohé se kazí a to nejen u Romů. Tyto hodnoty však stále mají u mnoha Romů svou obrovskou hodnotu a udržují se.*“⁹⁷

Tato hypotéza může být pro potřeby tohoto výzkumu uznána za platnou v případě, že souhlasných odpovědí (potvrzujících, že dodržení daného slibu je důležité) bude alespoň o 10% více, než nesouhlasných.

H5: Dívky i chlapci vnímají důležitost slibu stejně

Tato hypotéza vychází ze stejných odpovědí v dotazníku, jako hypotéza předchozí. Vyhodnocuje zde rozdíly ve vnímání důležitosti slibu mezi dívkami a chlapci. K ověření si následně stanovíme nulovou a alternativní hypotézu.

H0: Není žádná souvislost mezi pohlavím a vnímáním důležitosti slibu.

Ha: Je statisticky významný rozdíl ve vnímání důležitosti slibu mezi pohlavími.

Pro tuto hypotézu jsem si zvolila dvojí rozdělení škálování. V prvním případě je škálování rozděleno na nesouhlasný postoj, spíše neutrální postoj a souhlasný postoj. V druhém případě dělím odpovědi na souhlasné a nesouhlasné jako v předchozích hypotézách. Srovnáním těchto dvou způsobů škálování chci zjistit, zda respondenti nevolí často střední (=více neutrální) hodnoty a zda to neovlivní výsledek výpočtu.

—

⁹⁷ JEKHETANI LUMA. Společný svět [online]. Nestr. [cit. 14.3.2017].

4.5 Vyhodnocení dotazníkového šetření

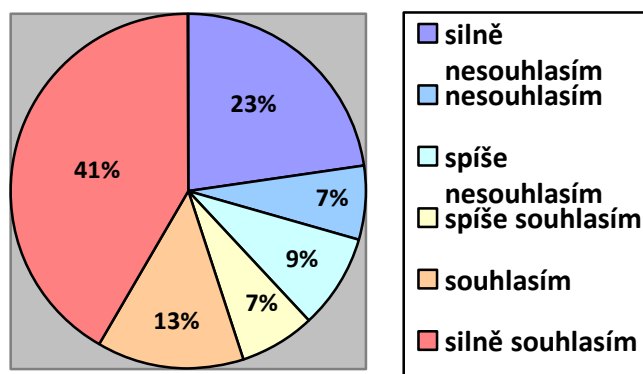
V následující kapitole budou vyhodnoceny jednotlivé hypotézy.

H1: Děti vnímají otcova práva v rodině jako důležitější než svoje.

Kritérium pro přijetí této hypotézy bylo stanoveno tak, že hypotéza může být přijata v případě, že odpovědí, souhlasících s názorem, že jsou otcova práva důležitější než jejich, bude alespoň o 10% více, než nesouhlasných. Výsledky z dotazníkového šetření jsou znázorněny v následující tabulce a grafu.

Tabulka 2: Práva otce jsou důležitější než práva dětí

H1	chlapci	dívky	celkem
silně nesouhlasím	35	23	58
nesouhlasím	11	6	17
spíše nesouhlasím	12	10	22
spíše souhlasím	8	10	18
souhlasím	15	19	34
silně souhlasím	59	47	106
celkem	140	115	n=255

Graf 2: Práva otce jsou důležitější než práva dětí

V předchozí tabulce a grafu jsou shrnuty počty odpovědí na otázky týkající se otcových práv. Souhlasných odpovědí je celkem 158, což odpovídá 61%. Nesouhlasných odpovědí je celkem 97, což je 39%. První hypotéza je tedy potvrzena. Děti z romských rodin vnímají otcova práva jako důležitější, než svoje.

H2: Dívky i chlapci přijímají dominantní chování otce (hlavy rodiny) stejně.

Ho: Není žádná souvislost mezi pohlavím a postojem k otcovu chování.

Ha: Záleží na pohlaví dítěte v přístupu k otcovu chování.

Testovacím kritériem pro tuto hypotézu byl zvolen test dobré shody χ^2 pro kontingenční tabulku. Zároveň byla určena hladina významnosti na 0,05. Pro příslušný stupeň volnosti ($f=1$) si nalezneme v tabulkách kritickou hodnotu.

Tabulka 3: Vnímání otcova chování

H2	Pohlaví dítěte		Σ
	chlapci	dívky	
nesouhlasný postoj	58	39	97
souhlasný postoj	82	76	158
Σ	140	115	n=255

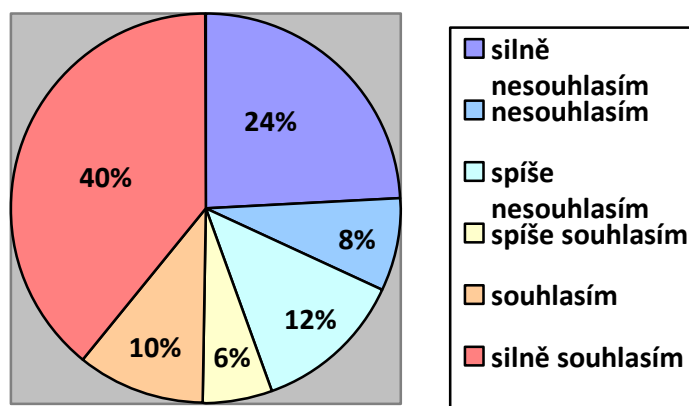
Po doplnění hodnot do vzorce (viz příloha 6) zjistíme, že vypočítaná hodnota je nižší než kritická hodnota, tudíž na hladině významnosti 0,05 potvrzujeme nulovou hypotézu, a to, že není žádná souvislost mezi pohlavím a postojem k otcovu chování. Dívky i chlapci přijímají dominantní chování otce (hlavy rodiny) stejně. Rozdílné výsledky nejsou statisticky významné.

H3: Dítě má v romské rodině právo prosazovat svůj názor

Pro potřeby tohoto šetření bylo určeno, že hypotéza může být přijata, pokud bude souhlasných odpovědí alespoň o 10% více než nesouhlasných.

Tabulka 4: nárok dítěte na vyjádření svého názoru

H3	chlapci	dívky	Σ
silně nesouhlasím	19	18	37
nesouhlasím	6	6	12
spíše nesouhlasím	10	9	19
spíše souhlasím	4	5	9
souhlasím	8	8	16
silně souhlasím	37	23	60
Σ	84	69	153

Graf 3: nárok dítěte na vyjádření svého názoru

V předchozí tabulce a grafu jsou shrnuty počty odpovědí na otázky týkající se vyjádření a prosazení vlastního názoru dětí v romské rodině. Respondenti odpovídali na otázky, v jaké míře souhlasí s tím, že mají právo na vyjádření a prosazení svého názoru. Souhlasných odpovědí je celkem 85, což odpovídá 55,6%. Nesouhlasných odpovědí je celkem 68, což je 44,4%. Třetí hypotéza byla také potvrzena, i když s velmi těsným rozdílem. Děti z romských rodin mají právo prosazovat svůj názor.

H4: Dodržení slibu je v romské rodině důležité

Tato hypotéza může být pro potřeby tohoto výzkumu uznána za platnou v případech, že souhlasných odpovědí (potvrzujících, že dodržení daného slibu je důležité) bude alespoň o 10% více, než nesouhlasných.

Tabulka 5: dodržení slibu v rodině

H4	chlapci	% chlapců	dívky	% dívek	Σ
silně nesouhlasím	9	8,036%	15	16,304%	24
nesouhlasím	2	1,786%	10	10,870%	12
spíše nesouhlasím	13	11,607%	19	20,652%	32
spíše souhlasím	9	8,036%	8	8,656%	17
souhlasím	12	10,714%	11	11,957%	23
silně souhlasím	67	59,821%	29	31,521%	96
Σ	112		92		204

Respondenti odpovídali na otázky, v jaké míře souhlasí s tím, že dodržení daného slibu je důležité. Chlapci považují dodržení slibu za důležitější (78,6% chlapců považuje slib za důležitý oproti 52,2% dívek, ostatní nepovažují dodržení

slibu za důležité – viz tabulka7). Souhlasných odpovědí je celkem 136, což odpovídá 66,7%. Nesouhlasných odpovědí je celkem 68, což je 33,3%. Čtvrtou hypotézu přijímáme a můžeme konstatovat, že dodržení slibu je v romských rodinách důležité.

H5: Dívky i chlapci vnímají důležitost slibu stejně

H0: Není žádná souvislost mezi pohlavím a vnímáním důležitosti slibu.

Ha: Je statisticky významný rozdíl ve vnímání důležitosti slibu mezi pohlavími.

Testovacím kritériem pro tuto hypotézu byl zvolen test dobré shody χ^2 . Zároveň byla určena hladina významnosti na 0,05. Pro příslušné stupně volnosti si nalezneme v tabulkách kritickou hodnotu. Po doplnění do obou vzorců (viz přílohy 7 a 8) vychází výsledky, které můžeme porovnat s kritickými hodnotami.

Tabulka 6: Vnímání důležitosti slibu - první výpočet

H5	Pohlaví dítěte		Σ
	chlapci	dívky	
nesouhlasný postoj	11	25	36
Spíše neutrální	22	27	49
souhlasný postoj	79	40	119
Σ	112	92	n=204

Tabulka 7: Vnímání důležitosti slibu - druhý výpočet

H5	Pohlaví dítěte		Σ
	chlapci	dívky	
nesouhlasný postoj	24	44	68
souhlasný postoj	88	48	136
Σ	112	92	n=204

Vypočítané hodnoty jsou v obou případech vyšší, než kritická hodnota, tudíž na hladině významnosti 0,05 zamítáme nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní. Je statisticky významný rozdíl ve vnímání důležitosti slibu mezi pohlavími. Zároveň jsme se ujistili, že různé rozdělení škálování nemělo vliv na výsledek výpočtu a alternativní hypotézu můžeme potvrdit v obou případech.

4.6 Shrnutí výsledků dotazníkového šetření

Z dotazníkového šetření vyšlo najevo, že romské děti vnímají rozdíly v tom, jaká mají práva jednotliví členové rodiny. Výsledky ukazují, že vnímají práva otce jako důležitější než svoje vlastní a dávají přednost jeho potřebám před svými. Otcovo autoritativní chování, které se v představeném příběhu projevuje tak, že otec smí porušit slib, chtít peníze po synovi kvůli své potřebě a syn by měl poslouchat, vnímají jak dívky, tak chlapci stejně. Není mezi jejich názory výrazný rozdíl. I přesto, že více než polovina respondentů souhlasí s tím, že otcova práva jsou důležitější, dokazuje šetření, že v romské rodině mají právo prosazovat svůj názor i děti a mohou být vyslyšeny. Dále se šetření zabývalo důležitostí slibu. Z výsledných hodnot můžeme usuzovat, že slib a jeho dodržování je v romských rodinách důležitý faktor, který vnímají obě pohlaví, přičemž chlapcům přijde častěji důležitý než dívkám. Důležitost slibu tedy nevnímají obě pohlaví stejně.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabývala problematikou romských rodin, výchovy a socializace v těchto rodinách. Cílem této diplomové práce je zjistit, jak vychovávají romské rodiny své děti, jak se chovají romští rodiče ke svým dětem a jak toto chování utváří morální hodnoty jejich dětí.

V teoretické části jsem shrnula informace ohledně romské společnosti, jejich specifika, spojená s historií a původem. Dále jsem se zabývala romskou kulturou, zvyky, jazykem a hodnotami. Neopomenutelná byla i část, týkající se výchovy v romské rodině, vztahy mezi rodiči a dětmi a mezi sourozenci a rozdíly mezi tradiční a moderní romskou rodinou. Také jsem řešila téma socializace a sociální role, které jednotliví členové ve svých rodinách a komunitách zastávají. V první části byly položeny teoretické základy pro průzkum, který navazoval v praktické části.

V praktické části jsem se zabývala morálními hodnotami dětí a jejich vnímáním důležitosti slibu, porovnáváním práv mezi členy rodiny a vztahy mezi dětmi a rodiči. Forma výzkumu v praktické části mé diplomové práce byla kvantitativní. Odpovědi jsem získávala pomocí dotazníků, ale vzhledem k respondentům a jejich specifickým, byl dotazník doprovázen rozhovorem a vysvětlováním. Tím, podle mého názoru, stoupá přesnost a vypovídající hodnota tohoto výzkumného šetření, protože se snížila pravděpodobnost špatného pochopení otázek, nebo jen mechanické bezmyšlenkovité zaškrtování odpovědí bez přemýšlení nad otázkami. Zároveň ale při tomto způsobu vyplňování dotazníků nebylo možné získat větší množství dat, což naopak reliabilitu tohoto šetření snižuje.

Tato diplomová práce nabízí vhled do problematiky výchovy a socializace v romských rodinách. Na základě vypracování diplomové práce jsem měla možnost alespoň částečně pochopit vnímání morálních hodnot dětí z romských rodin.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- 1) AGENTURA ROZVOJOVÉ A HUMANITNÍ POMOCI OLOMOUCKÉHO KRAJE. *Multi kulti - Menšiny v ČR*. Olomouc: ARPOK, 2009. 151 s. ISBN 978-80-254-5583-8.
- 2) AMNESTY INTERNATIONAL, *Nedokončený úkol: Romští žáci v ČR stále čelí překážkám ve vzdělání*. Pro ČR přeloženo, Ostrava: Amnesty International Publication, 2010, 74 s.
- 3) BABANOVÁ, A., MIŠKOLCI, J. *Genderově citlivá výchova: kde začít?: příručka pro vyučující základních a středních škol, vydaná v rámci projektu Rovné příležitosti v pedagogické praxi*. Praha: Žába na prameni, 2007. 151 s. ISBN 978-80-239-8798-0.
- 4) BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. 179 s. ISBN 80-7220-180-8.
- 5) BALVÍN A kol. *Romové a volný čas. Sborník z 9. Setkání Hnutí R v Brně, Ústí nad Labem: Občanské sdružení Hnutí R, 1997. 155 s. ISBN 80-902149-5-9*.
- 6) BARTOŇOVÁ, M. *Strategie vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním se zřetelem na romské etnikum v počátečním vzdělávání*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, 223 s. ISBN 978-80-210-5103-4.
- 7) BENÍŠEK, M. *Ke kořenům slova ROM. Romano džaniben, sborník romistických studií*, 2006. ISSN 1210-8545.
- 8) BURIÁNEK, Jiří. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1996. 128 s. ISBN 80-7168-304-4.
- 9) DAVIDOVÁ, E. in BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004, 179 s. ISBN 80-7220-180-8.
- 10) DAVIDOVÁ, E. a kol. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. Praha: Triton, 2010, 256 s. ISBN 978-80-7387-428-5.
- 11) DE SINGLY, Francois. *Sociologie současné rodiny*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1989. 128 s. ISBN 80-7178-249-1
- 12) DOBIŠKOVÁ, E. *Vzdělávání a volný čas romských dětí a mládeže*. In BALVÍN a kol., *Romové a volný čas. Sborník z 9. Setkání Hnutí R v Brně, Ústí nad Labem: Občanské sdružení Hnutí R, 1997. 155 s. ISBN 80-902149-5-9*.

- 13) DŘÍMAL, Filip. Dětství v romské rodině. In NOSÁL, Igor. *Obrazy dětství v dnešní české společnosti: Studie ze sociologie dětství*. 1. vyd. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně: Barrister & Principal, 2004. s. 65-90. ISBN 80-86598-80-2.
- 14) FRASER, A. *The Gypsies*. Cambridge: Blackwell Publishers, 1995, 374 s. ISBN: 978-0-631-19605-1.
- 15) FRIŠTENSKÁ, H., HAIŠMAN, T., VÍŠEK, P. *Romové v České republice*. Praha: Socioklub, 1999. 558 s. ISBN: 80-902260-7-8.
- 16) GABAL, I. *Etnické menšiny ve střední Evropě: Romská menšina v České republice*. Praha: G plus G, 1999, 341 s. ISBN 80-86103-23-4.
- 17) GÁL, F. *O jinakosti*. Praha: G plus G, 1998, 172 s. ISBN: 80-86103-09-9.
- 18) GIDDENS, A. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2013, 1049 s. ISBN 978-80-257-0807-1.
- 19) HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. 800 s. ISBN 978-80-7367-686-5.
- 20) HÁJEK, B. a kol. *Děti, vedoucí, volný čas*. Praha: IDM MŠMT, 2004, 120 s. ISBN 80-86784-06-1.
- 21) HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času: Trendy pedagogiky volného času*. Praha: Portál, 2011. 240 s. ISBN 978-80-262-0030-7.
- 22) HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Hin man ajsi čhaj, so... Romské hádanky*. Praha: Fortuna, 2003. 144 s. ISBN 80-7168-842-8.
- 23) HÜBSCHMANNOVÁ, M. in *Romové v České republice, 1945-1998*. Praha: Socioklub, 1999. 558 s. ISBN 80-902260-7-8.
- 24) HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Šaj pes dovakeras : Můžeme se domluvit*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1998. 129 s. ISBN 80-7067-905-0.
- 25) CHEAL, D. J. *Sociology of family life*. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2002. xi, 192 s. ISBN 0-333-66575-9.
- 26) CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu. Základy kvantitativního výzkumu*. Praha : Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.
- 27) JAKOUBEK, M. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha: Socioklub, 2004, 317 s. ISBN 80-86140-21-0.

- 28) JAKOUBEK, M., BUDILOVÁ, L. *Romové a Cikáni – Neznámí i známí: interdisciplinární pohled*. Voznice: LEDA, 2008. 344 s. ISBN 978-80-7335-119-9.
- 29) JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 383 s. ISBN 80-86473-83-X.
- 30) KALEJA, M. a kol., *Romové – Otázky a odpovědi v českém a slovenském kontextu*, Ostrava: Ostravská univerzita, 2012. 204 s. ISBN 978-80-7464175-6.
- 31) KELLER, Jan. *Úvod do sociologie. 5. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. 204 s. ISBN 978-80-7367-644-5*
- 32) KUBÁTOVÁ, D. *Biologický vývoj a vzdělávání dětí romského etnika v Ústeckém kraji*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Turkyň, 2011, 200 s. ISBN 978-80-7414-405-9.
- 33) KUČEROVÁ, S. *Člověk, hodnoty, výchova. Kapitoly z filosofie výchovy. 1.vyd. Prešov: ManaCon, 1996.231 s. ISBN 80-85668-34-3*
- 34) MACEK, Petr. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999, 207 s. ISBN 80-7178-348-x.
- 35) MANN, A. B. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001. 48 s. ISBN 80-7168-762-6.
- 36) MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- 37) MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina: mýty a skutečnost 1. vyd. Brno: Blok, 1990. 184 s. ISBN 80-7029-018-8 15*
- 38) MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 250 s. ISBN 80-85850-75-3.*
- 39) MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 312 s. ISBN 80-86429-58-X.*
- 40) NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. 129 s. ISBN 80-7067-952-2.
- 41) NOVOTNÁ, M., KREMLIČKOVÁ, M. *Kapitola ze speciální pedagogiky pro učitele*. Praha: SPN, 1997. 115 s. ISBN 80-95937-60-3.
- 42) PAVELČÍKOVÁ, N. *Romové v českých zemích v letech 1945 – 1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR., 2004, 183 s. ISBN 80-86621-07-3.
- 43) PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2008, 224 s. ISBN 978-80-7367-423-6.

- 44) Proměny současné české rodiny : (rodina - gender - stratifikace). Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 170 s. ISBN 80-85850-93-1.
- 45) RABUŠIC, Ladislav. Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. 265 s. ISBN: 80-86429-01-6
- 46) REICHEL, Jiří. *Kapitoly systematické sociologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 260 s. ISBN 80-86432-80-7.
- 47) ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido. 1998. 268 s. ISBN 80-85931-48-6.
- 48) ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha: Portál, 2000. 149 s. ISBN 80 – 7178 – 410 – 9.
- 49) SEMRÁD, J., JURÁČKOVÁ, I., ŠÍMA V. *Průvodce sociální pedagogikou v kontextu pedagogických věd*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. 121 s. ISBN 978-80-7041-897-0.
- 50) SOCIOKLUB. *Romové v České republice*. Jihlava: EKON, 1999. 558 s. ISBN 80-902260-7-8.
- 51) ŠEVČÍKOVÁ, S. *Romipen a rodina jako konstrukty pro sebepojetí Romů v romských pohádkách v dialogu s majoritní společností*. Pedagogika, Praha: Univerzita Karlova, 2013, LXIII, č. 1, s. 70-86. ISSN 0031-3815.
- 52) VACEK, P.: *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Hradec králové: Gaudeamus, 2000. 103 s. ISBN 80-7041-148-1.
- 53) ZITA, Josef , STAŠOVÁ, Leona. *Sociologie pro sociální pracovníky: texty k sociální práci*. 1. vyd. Hradec Králové : Gaudeamus, 1999. 133 s. ISBN 80-7041-519-3

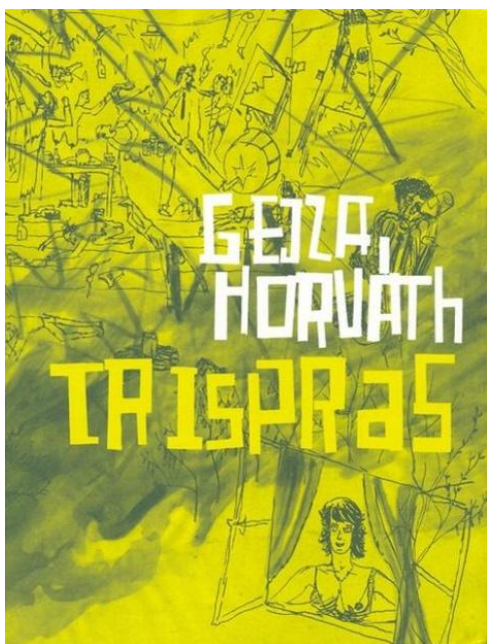
INTERNETOVÉ ZDROJE

- 54) ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Základní výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 2011*. [online]. [cit. 12.2.2015] Dostupný z: [www.scitani.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/D70024DBA1/\\$File/ZVCR013.pdf](http://www.scitani.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/D70024DBA1/$File/ZVCR013.pdf).
- 55) Člověk v tísní, společnost při ČT, o. p. s. *Interkulturní vzdělávání I. : Příručka nejen pro středoškolské pedagogy*. [online]. Buryánek J.. Praha: [s. n.], 2002. 518 s. Dostupný z: <https://www.varianty.cz/>.
- 56) DATABÁZE KNIH - *Horváth, G.- Trispras*. [online]. Paris. [cit. 18.2.2015]. Dostupný z: <http://www.databazeknih.cz/knihy/trispras-37686>.

- 57) CHARITA ČESKÁ REPUBLIKA. *Kdo jsme a naše poslání* [online]. Nestr. [cit. 8.2.2015]. Dostupné z: <http://dk.charita.cz/kdo-jsme-a-nase-poslani/>
- 58) JEKHETANI LUMA. Společný svět [online]. Nestr. [cit. 14.3.2017]. Dostupné z: http://www.luma-mb.cz/medajlonky_detail.php?med=21.
- 59) MPSV, Národní zpráva o rodině. [online]. [cit. 13.2.2015] Dostupný z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf.
- 60) OBČANSKÉ SDRUŽENÍ SOUŽITÍ. *Anotace vyhodnocení:* [online]. [cit. 7.2.2015] . Dostupné z: <http://souziti.sweb.cz/>.
- 61) PATRIN: the Patrin Web journal, *Romani culture and history* [online]. Paris: Patrin Web Journal. ISSN 1481-3440. [cit. 18.2.2015]. Dostupný z: <http://reocities.com/Paris/5121/culture.htm>.
- 62) POLÁKOVÁ, J. Romská rodina – základní normy chování, principy výchovy, specifika komunikace. [online]. 2014. [cit. 16.1.2015] dostupné z <http://uisk.ff.cuni.cz/detail.do?articleId=18113>
- 63) ROMOVÉ V ČESKÉ REPUBLICE. *Historie Romů na území České republiky* [online]. [cit. 7.2.2015] Dostupný z: <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18785>.
- 64) ROMBASE, *Didactically edited information on Roma. Die Rolle des ältesten Sohnes in der traditionellen Roma-Familie* [online]. Graz, Austria: Romano džaniben. 1996/1-2. [cit. 23.2.2015] Dostupný z <http://rombase.uni-graz.at/>.

Přílohy

Příloha 1: O knize TRIPRAS, autor Gejza Horváth

TRISPRAS znamená v romštině rychle, rychle. Když mě máma posílala do obchodu na nákup, říkala: Dža sig andre skl'epa te cinel maro a av trispras pale! – Utíkej pro chleba a trispras se vrať!(autor)

Povídky a vzpomínková vyprávění Gejzy Horvátha jsou plné humoru, moudrosti a nostalgie po zaniklé romské pospolitosti. Autor v nich vzpomíná na dětství prožité v romské osadě na Slovensku. Slovem oživuje své prarodiče, kamarády, kumpány, lásky i rázovité postavičky, které se mu nesmazatelně

vryly paměti. Autorovým cílem bylo nejen pobavit, ale také zachytit obraz tradičního života komunity, vnitřních pravidel a nepsaných zákonů. Autor vypravuje příběhy veselé i truchlivé, jak je zažil či zaslechl na cestě životem doslova od dětství až po dědství. Číst Gejzu Horvátha je jako loknout si doma pálené kořalky. Je ostrá, syrová, hořká, ale píše...

Příloha 2: Romská pohádka - O romském chlapci, kufru, obru a třech psech

Byl jednou jeden Rom, samozřejmě bohatý. Jeho žena obtěžkala, samozřejmě s ním, narodil se jim chlapec, který samozřejmě rostl. No, mezitím Rom samozřejmě umřel a tak se bohatství ztrácelo, ztrácelo, ztrácelo, až se tratilo docela. Neměli nic než trochu zelí a petržele na zahrádce. No ale sotva jim zelí trochu povyroستlo, bylo pryč, než je stačili sklidit. Lítal k nim totiž zlatý ptáček a ten jim to zelí žral. „Jdi, chlapče, na zahradu,“ povídá matka, „a podívej se, kdo nám to naše zelí krade.“ Chlapec vzal pušku, jde na zahrádku, přiletí zlatý pták, velký jako půl světa, chlapec po něm střílí – zlomil mu křídlo. „Joj, Janíčku, když jsi mě postřelil, musíš mně taky vyléčit. Budu u vás bydlet.“ A tak se k nim nastěhoval. Neměli už, co mu dát k jídlu, sežral najednou celou krávu a k tomu vypil čtyři sudy vody. Když sežral dvě krávy a vypil osm sudů vody, křídlo se mu zahojilo. Zlatému ptákovi se zahojilo křídlo a tak povídá: „Poslouchej, Janíčku, pojd' se mnou. Já poletím a ty mě budeš následovat.“ Pták letěl, zářil zlatem, Janíček za ním. Přiletěli k vodě, ta voda byla samozřejmě tak horká, že do ní strčíš ruce nebo obličej a rozvaří se ti. Jak se Janíček přes tu vodu dostane? Poslouchejte dobře, chlapci. Pták zaletí domů, vrátí se, nese Janíčkovu prostěradlo, romský chlapec nasedne na prostěradlo a přepluje vodu. Přepluje a pták ho vede k sobě domů. „Tati, tady ti vedu romského chlapce, co mě střílel do křídla. Proto jsem nemohl přiletět dřív, byl jsem samozřejmě střelen. Bydlel jsem u nich, snědl jsem mu dvě krávy, vypil jsem osm, sudů vody z jejich studny a přitom jsem se uzdravil.“ „No synáčku, měli bychom mu dát nějaký dáreček, ne?“ Ptákův otec nanosil dovnitř stříbrné kufry, zlaté kufry, diamantové kufry, ale pták chlapci po cestě poradil, aby nechtěl nic jiného, než ten starý, shnilý kufr u dveří. „Nechci nic jiného než ten starý, shnilý kufr u dveří.“ Ptákův otec povídá: „Shnilý kufr?“ „Jsem chudý, shnilý kufr mi stačí.“ „Ať se ti teda vede do smrti dobře, chlapecku.“ Romský chlapec přišel na velkou louku. Byl zvědavý, co v tom kufru je. Byly to vlastně dva kufry. Otevře první, z kufru lezou vojáci, tlačí je ven, je jich tolik, že už celý svět je obalený vojáky, stojí si na hlavách. Chlapec otevře druhý kufr, z kufru lezou krávy, slepice, koně, prasata, husy, jablko není kam hodit. Chlapec pláče, jak je dostanu zpátky? A to už nad ním stojí chlap, hlavu v oblacích, obr samozřejmě. „Janíčku, Janíčku, když se mi devětadevadesátkrát zapřísáhneš, že si nevezmeš za ženu princeznu, královskou dceru, naženu ti vojáky do kufru.“ Janíček se devětadevadesátkrát zapřísáhl, kdepak by ho napadlo brát si za ženu královskou

dceru. No, obr vzal kyj a všechny vojáky, krávy i slepice nahnal zpátky do kufru. No, byl to přece obr, ne. Jde Janíček s kufrem, raduje se, už je bohatý. Přijde domů, zapomněl, že se obrovi devětadevadesátkrát zapřísáhl, a samozřejmě, chce se oženit s princeznou. „Poslouchej, mami, jdi ke králi pro princeznu.“ „Ať tě šlak trefí, myslíš si, že dá král dceru žebrákovi?“ „Jen mě, mami, poslechni“ A tak Romka jde, protože se bála. Jde k bráně, volá: „Králi, posílá mě můj chlapec, jestli bys mu nedal za ženu svou nejmladší princeznu.“ „Jděte, pusťte na tu cikánku býka, ať jí roztrhá.“ Matka utíká domů: „Chlapče, pustili na mně býka, div mě neroztrhal.“ „Jen jdi, mami, zpátky, nic se ti nestane.“ Nutil ji, nutil ji, šla tedy znova – a král poslal na chlapce své vojsko. Jak vojáci přišli, Janíček otevřel svůj shnilý kufř a hop. Celý svět je obalený Janíčkovými vojáky. Královým vojákům skáčou hlavy dolů, král posílá nové a nové vojáky všem hlavy dolů, král už nemá na skladě ani jediného vojáčka, sedne tedy na kočár, jede k Janíčkovu sám. Celá králova armáda pobitá, i Janíček už vypotřeboval svůj kufř. „No,“ povídá král, „vidím, že jsi bohatší než já, tak si mou dceru můžeš vzít.“ Janíček jde, pěkně oblečený, černé šaty, klobouk, učesaný, usedne s princeznou na kočár a hybaj do kostela. A najednou obr! „Janíčku, Janíčku, však já tě chytím. Nebudeš víc chodit po zelené travičce.“ Janíček se dá na útěk. Utíká, utíká do hustého lesa, ať nás před ním Pánbůh chrání. V tom lese je koliba, v kolibě bydlí čarodějka. Janíček už nemůže dál, je zmožený, musí s trochu prospat. „Jaj, moje dobrá babičko, dovol, abych si u tebe trochu odpočinul. Hned vstanu a půjdu dál.“ Najedl se, napil se, nasytil se, pospal si, vzbudila ho a jde dál. A ta čarodějka mu dala do kapsy kousek bramboru. Janíček si samozřejmě pospal u druhé i třetí čarodějky a každá mu dala do kapsy kousek bramboru. Přijde romský chlapec k vodě, prostřel prostěradlo, prostěradlo ho nese na druhou stranu. A to už i břehu dobíhá obr, ale na druhou stranu nemůže. „Poslouchej, Janíčku,“ volá obr, „nevadí, když jsem tě nechytíl dnes, však já tě chytím příští týden. Polívku, co je na tom světě přichystaná pro tebe, budu jíst já.“ No, Janíček doplaval na druhou stranu, lehl si, usnul. Na tři brambory zapomněl. A najednou mu z kapsy vyskočí tři psy. Tři velcí psi. Ty brambory se mu totiž v kapse proměnily ve psy, samozřejmě. Jeden se jmenuje Těžký, druhý Silný, třetí Slyšnáálku. No, samozřejmě, Janíček vstane a padne na zadek strachy. Ale psíci už k němu běží, vrtí ocásky, a tak se chlapec nebojí. Janíček přijde jedné gádži, prosí, jestli by ho nevzala na nocleh. Psi chodí každý den na lov, dva tři zajíce přinesou, má dost i Janíček i ta gádži. Je co jíst. A obr chodí po světě, po celém světě hledá Janíčka. Jednou ráno povídá Těžký: „Jsem

dnes nějak nemocný, zůstanu doma.“ Zakopal se do země, do půli světa se propadl, je to Těžký, ne, přikryl se hlínou, A Janíček jde na lov se dvěma psy. No nic, když je nemocný, nechám ho doma u gádži. Jde se dvěma psy, Slyšnadálku povídá: „Jsem dnes nějak nemocný, musím se léčit.“ Zakope se do země, přikryje hlínou. Janíček jde sám s jedním psem. Ale Silný povídá: „Jsem dnes nějak nemocný.“ Zakope se do země, přikryje se hlínou. Ať se uzdraví, myslí si Janíček a jde sám. Jde sám bez psů. Ty psy totiž rozstonal obr. No, obr už přichází. Romský chlapec vyleze na vysoký strom, obr třese stromem ve velkém hněvu. Už setřásl s Janíčka košili, už s něho setřásl kalhoty, už s něho setřásl klobouk, sako, už sedí Janíček dočista nahý na stromě. A Slyšnadálku povídá: „Bratři, obr třese s Janíčkem, jste už zdraví?“ Psi se rychle uzdravili, popadnou obra do zubů, třesou jím. Třesou jím, třesou, až se z něho sype písek a kameny. Celá hora písku se z něho vysypala. Ten obr byl totiž stvořený ze skály. Když ten chlapec viděl, jak to všechno dopadlo, vzal si psy s sebou domů k mamince. Oženil se s princeznou ještě jednou a žili a žili a mě už bolí pusa.

Příloha 3: Příklad sociálně zabarveného textu, který patří do pomalých písní určených k poslechu.

Oj, devla,le
bo som čoro,
korunkaha na birinav
lava kečen le phralestar,
bo ov džanel, hoj man nane.

Oj, Bože, vezmi si mě,
protože jsem chudý,
nemám ani korunu,
vezmu si několik od bratra,
protože on ví, že nemám.

Phrale, phrale, mire phrale,
de man kečen trin korunki,
u ov phend'a, hoj les nane.

Bratře, můj bratře,
dej mi aspoň tři koruny,
a on řekl, že nemá.

Ge'om ke daj kečen te len,
de man, daje, trin korunki,
bo le čore phrales nane
u man khere churde čhave...

Šel jsem k matce si něco vzít,
dej mi, matko, tři korunky,
protože chudý bratr je nemá
a já mám doma malé děti...

(Sečovce, 1961, přeložila Eva Davidová).

Příloha 4: Foto účastníků akce ROMFEST v Josefově.

Fotogalerie | <http://www.jaromer-josefov.cz/>

Příloha 5: dotazník

Dotazník morálního dilematu

Vážení přátelé, předkládáme vám následující dotazníky s prosbou o jejich úplné a pravdivé vyplnění. Nejsou zde správné a špatné odpovědi; chceme znát vaše osobní názory k níže uvedeným věcem.

Děkujeme vám.

Prosíme, představ se:

- Chlapec Děvče
- Třída, do které chodíš.....
- Znamky z posledního vysvědčení z českého jazyka..... a matematiky.....
- Bydlíš: na vesnici v menším městě ve velkém městě
- Máš sourozence: mladší starší oboje žádné
- Žiješ v úplné rodině s oběma rodiči rodiče jsou rozvedeni

Ted' si pozorně přečti následující příběh a pak se pokus co nejlépe odpovědět.

Příběh:

Jiří je kluk stejně starý jako ty. Velice toužil jet na víkend s kamarády, jak si domluvili. Jeho otec mu slíbil, že na tu akci pojedě, když si na ní nějak vydělá, třeba sběrem, brigádou a podobně. Jiří pilně sbíral starý papír, pomáhal sousedům a vydělal a našetřil si tolik, že mohl klidně jet, všechno si sám zaplatit a ještě by mu zbylo. Těsně před očekávaným odjezdem na víkend však jeho otec změnil názor. Jeden z jeho přátel jej pozval na výlet, spojený s rybařením a Jiřího otec měl v té chvíli zrovna málo peněz, aby se takového výletu mohl zúčastnit a tak se obrátil na syna a žádal po něm peníze, které si Jiří vydělal a našetřil. Jiří nechtěl přijít o plánovanou víkendovou akci s kamarády a tak přemýšlel, zda má otcově žádosti vyhovět, nebo ji odmítnout.

U každého z následujících výroků je vždy číselná tabulka (1-6) ohraničená výroky *silně nesouhlasím* ... *silně souhlasím*. Prosíme, zamysli se nad každým výrokem a zakroužkuj příslušnou číslici tak, jak odpovídá tvému názoru a blíží se onomu krajnímu výroku. Je to podobné, jako bys pozoroval ručičku tachometru nebo rtuť teploměru jak běží po číslech.

1. Otec má právo po synovi peníze chtít
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 *silně souhlasím*
2. Jiří má otci odpustit, že nedodržel slib
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 *silně souhlasím*
3. Jiří má právo otci peníze odmítnout
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 *silně souhlasím*
4. Otec má zrušit cestu na ryby, aby dodržel slib synovi
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 *silně souhlasím*
5. Otec má právo změnit názor a porušit slib daný synovi
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 *silně souhlasím*
6. Jiří má právo být příště opatrnější, když mu otec něco slibuje
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 *silně souhlasím*
7. Otec má právo požadovat po synovi, aby mu s těmi penězi pomohl
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 *silně souhlasím*
8. Syn nemusí peníze otci dát, protože sám slib neporušil
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 *silně souhlasím*
9. Splnění slibů patří mezi nejdůležitější základy dobrých vztahů mezi rodiči a dětmi
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 *silně souhlasím*
10. Otec byl synovi porušením svého slibu špatným příkladem
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 *silně souhlasím*
11. Jiří má otce poslechnout a peníze mu dát
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 *silně souhlasím*
12. Člověk by měl vždy splnit slib i někomu, koho dobře nezná a možná ho už nikdy neuvidí
silně nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 *silně souhlasím*

F1: 11...7....1....5.....Σ ..... F2: 10....9....4....12..... Σ ..... F3: 8....3.....6.... Σ .....

Příloha 6: Vypočet k hypotéze číslo 2

hypotéza číslo 2 - výpočet

$$\chi^2 = \frac{m \cdot (A \cdot D - B \cdot C)^2}{(A+B) \cdot (A+C) \cdot (B+D) \cdot (D+C)}$$

	UMLAPCI		DIVKY	Σ
NE SOUHĽASNÝ PŔS.	5P A		39 B	94
SOUHĽASNÝ PŔS.	82 C		46 D	15P
Σ	140		115	m = 255

$$\chi^2 = \frac{255 \cdot (5P \cdot 46 - 39 \cdot 82)^2}{(5P+39) \cdot (5P+82) \cdot (39+46) \cdot (46+82)}$$

$$= \frac{255 \cdot (440P - 319P)^2}{94 \cdot 140 \cdot 115 \cdot 15P}$$

$$= \frac{373 \ 345 \ 500}{246 \ 448 \ 600}$$

$$= \underline{1,513}$$

kritická hodnota pro $\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$

$$1,513 < 3,841$$

Vypočítaná hodnota je nižší, než kritická, tudíž na hladině významnosti 0,05 potvrzujeme nulovou hypotézu.

Příloha 7: Vypočet k hypotéze číslo 5

Hypotéza číslo píd - výpočet

$$\chi^2 = \sum [(P-O)^2 : O]$$

	CHLAPCI	DÍVKY	
	P/O	P/O	
NE SOUHLASNÝ	11 19,46 ^{0%}	25 16,24 ^{0%}	36
NEUTRÁLNÍ	22 26,90 ^{0%}	24 22,10 ^{0%}	49
SOUHLASNÝ	49 65,33 ^{0%}	40 53,67 ^{0%}	119
Σ	112	92	m = 204

$$O_1 = (112 \cdot 36) : 204$$

$$O_2 = (92 \cdot 36) : 204$$

$$O_3 = (112 \cdot 49) : 204$$

$$O_4 = (92 \cdot 49) : 204$$

$$O_5 = (112 \cdot 119) : 204$$

$$O_6 = (92 \cdot 119) : 204$$

$$\chi^2 = \sum [(P-O)^2 : O]$$

$$= \frac{(11-19,46)^2}{19,46} + \frac{(25-16,24)^2}{16,24} + \frac{(22-26,90)^2}{26,90} + \frac{(24-22,10)^2}{22,10} + \frac{(49-65,33)^2}{65,33} + \frac{(40-53,67)^2}{53,67}$$

$$= 3,89 + 4,43 + 0,89 + 1,09 + 2,86 + 3,48$$

$$= \underline{\underline{16,94}}$$

$$f = (r-1) \cdot (s-1) \rightarrow \text{stupň volnosti } 2$$

$$= 2$$

$$\chi^2_{0,05}(2) = 5,991 \rightarrow \text{kritická hodnota v tabulce}$$

$$\underline{\underline{16,94}} > 5,991 \rightarrow \text{zamítáme } H_0, \text{ přijímáme } H_1.$$

Příloha 8: Druhý výpočet k hypotéze číslo 5

hypotéza číslo 5 - výpočet 2.

$$\chi^2 = \frac{n \cdot (A \cdot D - B \cdot C)^2}{(A+B) \cdot (A+C) \cdot (B+D) \cdot (D+C)}$$

	CHLAPCI	DIVKY	Σ
NESOHLASNÝ P.	24	44	68
SOUHLASNÝ P.	88	48	136
Σ	112	92	$n=204$

$$\chi^2 = \frac{204 \cdot (24 \cdot 48 - 44 \cdot 88)^2}{68 \cdot 112 \cdot 92 \cdot 136}$$

$$= \frac{204 \cdot 4398400}{95291392}$$

$$= \underline{15,839}$$

$$\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$$

$$15,839 > 3,841$$

Vypočítaná hodnota je vyšší než kritická, tudíž na hladině významnosti 0,05 zamítáme nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Příloha 8: Počty odpovědí ze všech dotazníků

	Otázka 1	Otázka 2	Otázka 3	Otázka 4	Otázka 5	Otázka 6	Otázka 7	Otázka 8	Otázka 9	Otázka 10	Otázka 11	Otázka 12
silně nesouhlasím	24	4	19	7	16	1	3	17	4	5	11	8
nesouhlasím	4	2	4	2	3	3	7	5	2	3	1	5
spíše nesouhlasím	8	5	7	8	2	6	2	6	8	7	5	9
spíše souhlasím	3	4	2	5	5	2	2	5	2	3	4	7
souhlasím	5	11	3	6	5	8	6	5	6	8	7	3
silně souhlasím	7	25	16	23	20	31	31	13	29	25	23	19
celkem	51	51	51	51	51	51	51	51	51	51	51	51

Příloha 9: Rozdělení odpovědí k jednotlivým hypotézám

	H1+H2	H3	H4+H5
silně nesouhlasím	58	37	24
nesouhlasím	17	12	12
spíše nesouhlasím	22	19	32
spíše souhlasím	18	9	17
souhlasím	34	16	23
silně souhlasím	106	60	96
celkem	255	153	204